

SOKOLOVSKO

Č.2
2018

1. Plátno sv. Václava od Jana Kryštofa Lišky, kdysi v kostele ve Smrkovci (foto David Stecker).

2. Obraz sv. Cecílie od Eliáše Dollhopfa.

3. Obraz sv. Cecílie od J. G. Bauera.

(viz článek na str. 20)

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

Po stopách rodu s rybou v erbu: 1. část (Jan Boukal)	2
Pomníky obětem 1. světové války v Sokolově a bývalé Čisté (Vladimír Bružeňák)	4
Osud, který začal v Novém Sedle (Helena Kavková)	9
Markhausen – osud jedné zaniklé obce (Stanislav Meisl)	14
Rok bublavského kostela (Michala Nyklesová)	18
Sokolovsko, umění, památky a umělci do roku 1945 (dodatky a korektury, 1. část) (Vladimír Prokop, Lukáš Šmola)	20
Pomník bojovníka od Sokolova a jeho strže- ní v srpnu 1968 (Jan Rund)	25
Plánovaný rozvoj Sokolova po 2. světové válce v návaznosti na povrchovou těžbu hně- dého uhlí (Filip Sívák, Milada Dušková, Jindřich Frajer, Petr Šimáček)	28
Minulost a současnost jámy Huber (Petr Vrba)	34
Baroni Kopalové na Hartenbergu (Pavel Vaculík)	38

Titulní strana: Podoba pomníku na Hardu
ve 30. letech. (viz článek str. 4)

Slovo redakce

Regionální produkty

Již několik let v Mikroregionu Sokolov – východ pod-
porujeme tradiční produkty na Sokolovsku. Pomáháme
tím spoluvytvářet pozitivní obraz našeho regionu a zde
je příběh o tom, jak jsem k tomu konkrétně přispěl já.
Letos na jaře jsem vyrazil do Jindřichova Hradce na další
nudnou Národní stálou konferenci. A tato nechuť se mi
večer vrátila, bylo mi doopravdy zle, hlava se točila, ža-
ludek byl jako na vodě. Že bych našel nějakou lékárnu?
Byl ale již pozdní večer a vzpomněl jsem si, že během
dne jsem kdesi v temných uličkách míjel vývěsní štít
čajovny. Po chvíli bloudění jsem ji našel a do temného
doupěte vstoupil. Chlápkovi ve středních letech v uvá-
leném oděvu s promaštěnými dredy jsem vysvětlil, jaký
mám problém a jestli by neměl dobrý bylinkový čaj. Ten
člobrda vypadal, že mě snad při vysloveném přání vy-
hodí. Jal se něco blekotat a já pochopil, proč je tak roz-
čilen. On je přeci vyhlášeným znalcem nejspíkovějších
světových čajů, včetně himalájských (vyzkoušel jsem
a mělo to doopravdy chuť jako jačí trus, jak mě varoval)
a ne nějaký podřadný bylinkář!

Když jsem se vrátil domů, zážitek mě neopustil. Říkal
jsem si, že naši předci neměli nic jiného, než právě ty
bylinky, která nás obklopují a musí existovat recepty,
které by můj problém, ale jistě i problém mnoha jiných,
vyřešil. To by byl přeci regionální produkt jako hrom!
A z okna koukáme na kopce Chráněné krajinné oblasti
Slavkovský les, kde je těch bylinek v čisté přírodě plné
zvěře a všelijakých včelíček spousta. A dnes tu máme
zázrak! Čaje se již začaly prodávat v restauraci Statku
Bernard v Královském Poříčí.

M. Makovička

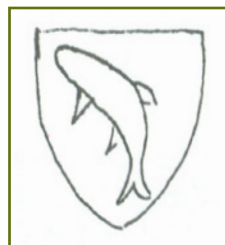
SOKOLOVSKO Časopis obyvatel a přátel Sokolovska
Ročník 8, číslo. 2 / 2018
Vydává: MAS Sokolovsko, o. p. s.
Editor: Ing. Miroslav Makovička
Redakce: v.bruzenak@seznam.cz
Údaje o distribuci: <http://mas-sokolovsko.eu>

Výkonný redaktor: PhDr. Vladimír Bružeňák
Redakční rada: Ing. Miroslav Makovička,
PhDr. Vladimír Bružeňák, Ing. Petr Krása,
Ing. Michael Rund
Registrační číslo: MK ČR. 19466
Za obsah příspěvků zodpovídají autoři.

Po stopách rodu s rybou v erbu: 1. část

Plikové a Šnoblové z Plikenštejna

Některé šlechtické rody ve středověku měly podobné či téměř identické erbovní znamení, což mohlo mít vícero příčin. Nejčastěji se jednalo o rody, které byly vzájemně příbuzensky spřízněné, např. skrze osobu společného předka. Příkladem velkého rozrodu tohoto druhu byli např. tzv. Vítkovci, několik rodů s růží v erbu, jejichž společným předkem byl velmož Vítek z Prčice. Na příkladu téhož rozrodu lze ovšem také ilustrovat, že stejné erbovní znamení nemusí vždy souviset s příbuzenstvím. Vítkovci i jiné rody (např. Bavorové ze Strakonice) obdařovali sobě podřízenou nižší šlechtu, která se označuje jako klientela, svým erbem, jehož prostřednictvím bylo každému na první pohled patrné, komu slouží.

Erb Alberta Plika z Vranova

Skupinu šlechtických rodů s téměř identickým erbovním znamením lze nalézt i na území historického Loketska a v jeho bezprostředním okolí. Jednalo se o rod erbu ryby, jehož příslušníci náleželi k rytířskému stavu (tedy nižší šlechtě). I v tomto případě je stejné erbovní znamení s největší pravděpodobností dokladem příbuzenství. V prvním díle tohoto seriálu o rodu erbu ryby se seznámíme s Pliky a Šnobly z Plikenštejna.

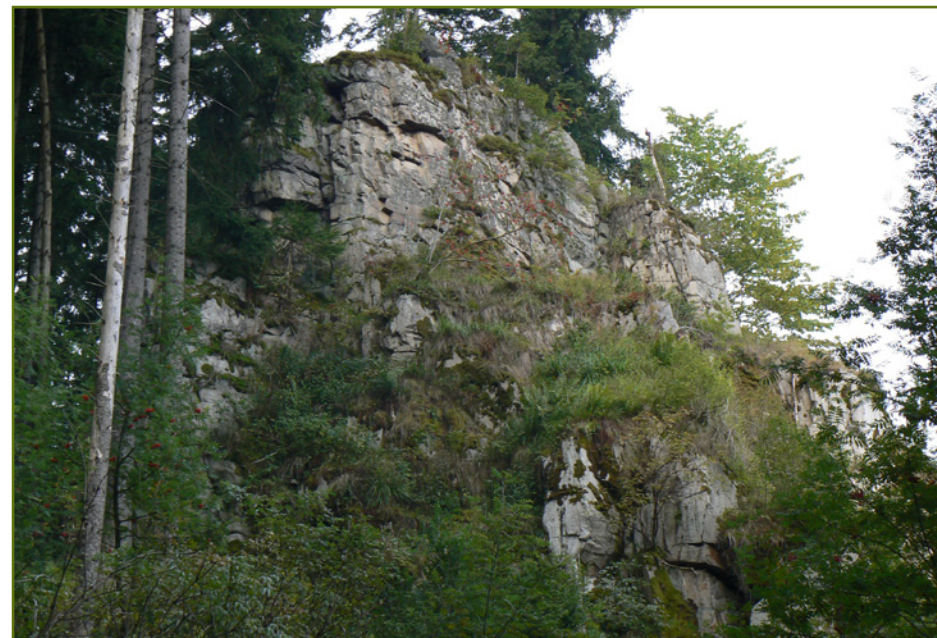
O rodu Pliků máme jen zlomkovité informace, a jelikož se nám dochovalo jejich erbovní znamení pouze na pečetích, neznáme erb v jeho barevném provedení. Jméno Plick, popř. Blick pochází ze staré němčiny a znamená ryba, popř. bělice. V případě erbu Pliků se tak jedná o tzv. mluvící znamení.

Počátky rodu sahají do doby vlády krále Jana Lucemburského a lze je spojovat s dnes již zaniklou obcí Vranov ve Slavkovském lese a s hrádkem Plikenštejn. Nejstarším známým příslušníkem rodu byl Jindřich Plik („Henricus dictus Plik“), farář v Radošově, který roku 1317 daroval osekému klášteru polovinu svého dvora tamtéž. První výraznější postavou rodu byl Konrád Plik (1335), který sídlil na hrádku v Nejdku. Ten po něm zdědil syn Petr a Konrádův druhý syn Albert se stal pánem na Nové Rolí. Petr Plik roku 1340 zakoupil od bratří Stumpfů z Hroznětína Jindřichovice, kde se již tehdy (jak o tom svědčí kupní smlouva) nacházely cínové doly. Jindřichovice byly lénem tepelského kláštera, jemuž se Petr zavázal, že v případě objevu nových nalezišť cínu požádá klášter o povolení k jeho těžbě. V následujícím roce odevzdal Petr králi Janovi hrad Nejdek a získal jej dědičně jako tzv. ušlechtilé léno. Naposledy se s Petrem setkáváme v roce 1360, kdy prezentoval nejdeckého faráře, o tři roky později již v téže úloze nalézáme Petrova syna Jindřicha.

Na Plikenštejně a Vranově sídlili v době Petra a Alberta Elbel (Albín) a Frenzl Plikové, kteří roku 1352 škodili městu Cheb společně s dalšími šlechtici z dnešního Sokolovska. Dle dobového svědectví z chebské právní knihy „Egerer Gesetzbuch“ prý loupili a drancovali tak jako žádný z dřívějších nepřátel Chebu.

V roce 1364 uzavřeli šlechtici z Loketska smlouvu, na jejímž základě neměli v případě odchodu z kraje přijít o své majetky na Loketsku. Pouze v případě vymření rodu měly tyto majetky připadnout městu Loket. Mezi šlechtici, kteří tuto smlouvu uzavřeli, nalezneme mimo jiné i Albína Plika z Vranova a Jindřicha Plika z Nejdku. Jindřich Plik v roce 1370 podával faráře v Turči na Doupovsku. Naposledy se s ním setkáváme při téže příležitosti v roce 1394. O dva roky později se totiž při příchodu nového faráře do Nejdku objevuje vdova po Jindřichovi Jana, neboť syn Jindřich byl dosud nezletilý. Jindřich mladší byl poté pánem Nejdku od roku 1403 do roku 1410, kdy ho prodal Janu Fosterovi. Tehdy definitivně přesídlil do Turče.

Vraťme se nyní ovšem zpátky do Slavkovského lesa. Na sklonku 14. století náležel Plikenštejn společně s Vranovem a Rovnou k tzv. leuchtenberským lénům. Zástavními držiteli těchto statků byli páni z Kynžvartu, větev rodu Hertenberků, ovšem později držel opět polovinu Vranova a celý hrádek Plikenštejn Albert Plik.

Místo, kde stával hrádek Plikenštejn.

Na počátku 15. století se Plikové začali zbavovat svých majetků na Loketsku, roku 1423 prodal Jan Plik svůj statek Milíře a z konfirmací z 2. poloviny 15. století víme o prodeji statku na Hardu Ondřejem (Endresem) Plikem městu Sokolov, k němuž došlo v roce 1425. Patrně též Ondřej byl v roce 1431 držitelem manství na Kesli(?).

Ve druhé polovině 15. století sídlí příslušníci rodu Pliků v Karlových Varech, nazývaných tehdy Warmbad. U těchto Pliků se poprvé objevuje přízvisko Šnobl („zobák“), popř. i Entesnobl („kachní zobák“), které snad mohlo odkazovat na nějaký charakteristický rodový znak. Z rodu karlovarských Pliků pocházel Hilbrant Plik, který 2. ledna 1475 pronajal Markétě Uratové, Magdaleně Warbové, Anežce a její dceři Markétě louku „Pralerin“ u Sedlce, pod podmínkou, že budou každoročně platit kostelu v Sedlci na svátek sv. Michaela jednu libru vosku. Tento Hilbrant je jinde označen jako „Hilbrant Plick dictus Entesschnobel de Waruow“ Jeho současníkem byl Jan Plik „von Warmbad genannt Schnobl“, ve staročeských textech označovaný jako „Jan Šnobl z Varuov“. Se jmény varských Pliků se setkáváme i v listině papeže Sixta IV., v níž obnovil dřívější exkomunikaci nad Šliky a loketskými many. Jmenovitě jsou zde uvedeni Hilbrant „Plick alias Eientenschnabel“ a jiný Plik jménem Fridrich/Bedřich. Z konce 15. století známe Querina a Šebestiána Pliky. Ve šlikovském urbáři z roku 1526 nacházíme Hanse Pliecka z Vranova či Wenzla Blicka z Lobzů, ovšem jejich příslušnost k rodu Pliků se zdá být nepravděpodobná.

Z Loketska odešli Kašpar (doložen 1494–1517) a Erazim (1505–1537), který po sobě roku 1537 zanechal sirotka Kašpara. První uvedený Kašpar „Šnoble z Plikenštejnu“ přivěsil roku 1494 jako svědek svou pečeť z černého vosku k listině Jana z Vřesovic, kterou prodával louku žlutickému měšťanu Jílkovi. Zmíněná pečeť je patrně nejlépe dochovanou Plikovskou pečetí. O Jiřím Plikovi víme, že byl hejtmánem na Andělské Hoře a držitelem statků Bražec a Javorná. Kryštof Plik z Bražce s manželkou se roku 1566 stali kmotry Kryštofa Šlika. O dva roky později již ovšem na Bražci sídlí Cedvicové a Kryštof Plik se píše sezením na „Vikvi-

cích“ (tj. Vojkovicích). Další člen rodu, Kašpar (snad někdejší sirotek po Erazimovi?) zemřel roku 1544 a jeho dědici se stali Menhart z Jelenic a Burian z Vahanče. Na sklonku 16. století byl jistý Vilém Plik z Plikenštejna hejtmanem tepelského kláštera. Přestože se v následujících letech ještě objevují v pramenech lidé se jménem Plick či Blick, nevíme, zda se ještě jedná o příslušníky námi sledované rodiny. Tak či onak rod Plíků v průběhu raného novověku nejspíš vymřel. V dalším díle se seznámíme s příslušníky rodu Hýzrlů, jejichž osudy byly výrazně dramatičtější.

Jan Boukal

Pomníky obětem 1. světové války v Sokolově a bývalé Čisté (Litrbáších)

V letošním roce si připomínáme 100 let od ukončení do té doby největšího válečného konfliktu, který do dějin vešel jako Velká, Světová či později 1. světová válka. Vyžádal si na životy 10 miliónu mrtvých vojáků a miliónů civilistů, další milióny lidí byly doživotně poznamenány, a to jak fyzicky, tak morálně. Válka zničila existující řád, rozvrátila tradiční vnímání světa a otevřela stavidla totalitním režimům, které si dále během následujících desetiletí vybíraly svou krvavou daň.

Rakouská monarchie, a s ní i nově vzniklé Československo, ztratila na 1 200 000 mužů. Zhruba 17 000 z nich pocházelo z území dnešního Karlovarského kraje a na 4 900 bylo obětí z oblasti dnešního okresu Sokolov. Po skončení války a zklidnění rozbourané situace v českém pohraničí přistoupila řada měst a obcí v celé republice, podobně jako jinde v Evropě, k budování válečných pomníků a monumentů, které měly připomenout padlé z té dané lokality a varovat živé, aby se podobné hrůzy neopakovaly. Na území dnešního okresu Sokolov vzniklo 91 takových zjištěných pomníků, z nichž se do dnešních dnů dochovalo v různé podobě (původní, opravené či více nebo méně poškozené) 54. Někde měly podobu výrazného sochařského díla, někde skromného kamene se jmény padlých, jinde byl umístěn obraz s podobenkami obětí v místním kostele a jinde zas jen deska na budově. Po roce 1945 byla velká část těchto vzpomínek poničena či zničena, teprve v posledních zhruba 25 letech dochází k jejich postupné obnově. Chtěli bychom čtenářům představit dvě takové lokality. Jednak ukázat vzpomínky na padlé, které vybudovalo okresní město Sokolov, jež se zejména po 2. sv. válce začalo prudce rozvíjet, jednak v městě Čistá (Litrbáchy), které naopak po roce 1945 zcela zaniklo.

SOKOLOV

Pomníky obětem Světové války byly ve městě celkem dva a jeden z nich se zachoval dodnes. Jde o pomník padlým členům německého tělovýchovného spolku (turnerům) v dnešních Husových sadech, jenž byl odhalen 13. září 1925 u příležitosti oslav 40 let trvání spolku. Jeho autorem je sokolovský malíř a sochař Toni Schönecker, který pro pomník zvolil netradiční podobu hrob evokujícího žulového bloku s podobou ležící postavy vojáka s přilbou. Po stranách byly umístěny dvě nápisové desky, první s nápisem „Seinen gefa-

Pomník padlým sokolovským turnerům ve 30. letech.

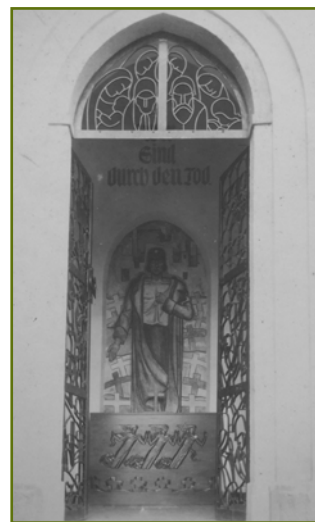
Toni Schönecker při práci na pomníku.

Odhalení pomníku na Hardu 6. srpna 1933.

lennen Helden 1914–1918“ (Svým padlým hrdinům 1914–1918) a jmény 16 padlých vojáků, druhá se jmény 17 obětí a nakonec nápisem „Der deutscher Turnverein Falkenau und Umgebung“ (Německý tělovýchovný spolek Sokolov a okolí). Žulový masiv s reliéfem je umístěn ve stráni na základně z kamenných bloků a je obklopený kamennými sloupky se železným řetězem. Před blokem byl dříve také stylizovaný kamenný věnec. Po roce 1945 věnec i nápisové desky zmizely, reliéf byl však zachován, možná i pro jistotu podobnost s motivem zavaleného horníka. V letech 2003–2004 byl pomník renovován a po obou stranách reliéfu byly umístěny nové desky s nápisy „Na paměť všem padlým vojákům v 1. světové válce 1914–1918. Tento pomník byl původně vybudován padlým členům německého tělovýchovného hnutí (Deutsche Turnverein) v Sokolově“ a „Autor pomníku Toni Schönecker 1893–1977. Opraveno péčí města Sokolov v roce 2004“.

Toni Schönecker se podílel také na druhém sokolovském pomníku padlým ve Velké válce. Vznikl poněkud netradičně, a to přestavbou rozhledny na vrchu Hard. Ta vznikla v letech 1907–1908 na základech vyhlídkového gloriety z konce 19. století, jenž byl postaven na oblíbeném vyhlídkovém bodě v místech bývalého popraviště nad tehdejší střelnicí a městským hřbitovem, na mírném návrší Hard (Hartenberg či Hartberg, 461 m n. m.) jihozápadně nad historickým centrem města. Počátkem 30. let byla vybrána k přebudování na pomník válečným

Pohled do vnitřku pomníku.

Podoba pomníku na Hardu po přeměně na kulometné hnízdo.

obětím, neboť její dřevěná nástavba vlivem povětrnostních podmínek značně zchátrala a musela být odstraněna. V roce 1933 tak byla dle plánů švýcarského architekta žijícího v Sokolově Heinricha Scherrera nástavba snesena, vybouráno vnitřní schodiště a zbylá šestiboká podstava byla vybrána jako základna pro umístění 5 metrů vysoké plastiky Toniho Schöneckera znázorňující mystickou štíhlou postavu oděnou ve splývavé roucho, zobrazenou v gestu oranta raně středověké ikonografie s roztaženými rukama a s pohledem i dlaněmi směřujícími vzhůru. Socha, představující ducha mrtvých vojáků s pohledem obráceným k rodnému městu, byla vytepaná z dvoumilimetrového měděného plechu klempířským mistrem Josefem Habermannem podle Schöneckera modelu. Interpretace sochy byla již v době odhalení pomníku vnímána jako Ježíš Kristus. Stavební práce a montáž plastiky na vrchol památníku provedla stavební firma Hans Nase.

Uvnitř objektu byla Toni Schöneckem vytvořena kaple s dřevěným oltářem a řezbami tří stylizovaných andělů a náhrobních křížů. Na čele se nacházela freska vojáka lemována siluetami křížů a ruinami města v pozadí. V horní části byl umístěn nápis „*Wir sind durch den Tod*“ (Jsme skrze smrt). Na stěnách byly osazeny kamenné pamětní nápisové desky s vytesanými 271 jmény padlých, které vytvořil kamenický mistr Hans Fischer. Vstup do objektu uzavírala kovová mříž od kováře Albina Eckla s epickými výjevy Rozloučení, Cesta do boje, Boj a Zranění a smrt a v horní části, v tympanonu, pak postavy žen a starců.

Pomník byl slavnostně odhalen 6. srpna 1933 při 7. setkání bývalých válečných spolubojovníků z oblasti tzv. Egerlandu, který začal již o den dříve, v sobotu 5. srpna. Jak píše městská kronika: „*Bohatá vlajková výzdoba v zeleno-bílých městských barvách, doplněná jedlovými a listnatými závěsy, oživenými barevnými pugéty květin, nabídl radostné přivítání příchozím zástupům spolubojovníků. Bývalí pěšáci, zeměbranci, vojáci, dělostřelci, jezdci a členové delších oddílů vstoupili do slavnostně vyzdobeného města v počtu, který daleko překročil poslední setkání ve Františkových Lázních. Uvítací večer byl tak hojně navštíven, že se velký sál hotelu Theierl ukázal být příliš malým. Pan Ing. Franz Weisbach jako předseda místní skupiny Podpůrného spolku rodáků srdečně pozdravil kamarády. Poté předseda slavnostního výboru pan Horejschi pronesl zájny*

projev v duchu kamarádství, což vyvolalo srdce uchvacující dojem. Po jednoduché, ale smysluplné poctě mrtvým pan Dr. Becker jako starosta města srdečně přivítal všechny přítomné a nabádal válečné spolubojovníky, aby zůstali věrni své vlasti, pro kterou naše generace již přinesla tolik krvavých obětí. V dalším průběhu povedeného uvítacího večera byla umělecká vystoupení vzájemně střídána v pestrých proměnách. Z účastníků je třeba jmenovat „Německý lidový pěvecký spolek“, německý pěvecký spolek „Dub“, pana městského tajemníka Dr. Krehana a spolek „Eghalanda Gmoi“. Také „Sen záložníka“ se dočkal všeobecného potlesku.

Ve slavnostní neděli vytvořili všichni příchozí průvod zástupů egerlandských spolubojovníků ze všech obcí z blízkého a širokého okolí. V 8 hodin se připojili k rodákům a mnoha místním spolkům a v impozantním průvodu pochodovali srze město k svěcení válečného pomníku. Na náměstí se za zvuků všech sokolovských zvonů konala tichá vzpomínková slavnost za padlé kamarády. Vysvěcení pomníku se konalo po polní mši pana arciděkana Hoppa, načež všemi spolubojovníky vysoce vážený a oblíbený někdejší vojenský kaplan pan Langhammer pronesl světicí řeč, na kterou navázal evangelický farář Hermann rovněž s delší řečí. Oba projevy zasáhly srdce všech

Tzv. válečný štít města Sokolova z dob 1. sv. války.

přítomných. Předseda výboru na zřízení válečného pomníku, pan místostarosta Glener, předal poté nově vysvěcený pomník do péče obce, pro kterou ho starosta Dr. Becker převzal a slíbil, že se postará, aby o pomník bylo vždy starostlivě pečováno. Pochodování před pomníkem uzavřelo povznášející oslavu.

Odpoledne pak prošel městem slavnostní průvod. Spolubojovníci byli všude bouřlivě přivítáni a zasypáni květinami. Ve stanoveném pořadí pochodovali na slavnostní prostranství v krásném zámeckém parku (Tiergarten). Lidová slavnost sjednotila všechny spolubojovníky a kamarády, kteří se často mnoho let neviděli.“

V průběhu 2. světové války byla socha z pomníku roztavena a použita pro válečné účely a zbytek objektu byl následně proměněn ve vojenskou pozorovatelnu a kulometné hnízdo. Po roce 1945 pak začala celá stavba chátrat. Teprve v roce 2001 došlo k její rekonstrukci v podobě obnovené rozhledny, do určité míry napodobující vzhled z doby před 1. světovou válkou.

Existenci válečných hrůz připomínal i sokolovský hřbitov. Během válečných let bylo na jeho staré části pohřbeno celkem 58 vojáků. Z toho bylo nejméně 5 příslušníků dohodových států, konkrétně 3 později exhumovaní Jihoslované, 1 Rus a 1 Ital. Vesměs se jednalo o zajatce, kteří pracovali na stavbě sokolovské chemičky a přitom utrpěli smrtelné úrazy či zemřeli na některou z nemocí. Ostatní pohřbení byli vojáci rakouské monarchie z valné většiny zemřelí v záložní nemocnici v Sokolově. 10 z nich bylo české národnosti, ostatní z větší části měli národnost německou a pocházeli ze Sokolova či okolních měst a obcí. Pochováno tu však bylo i několik Poláků, nelze však říci, zda byli vojáci rakouskými či bojovali na straně dohodových států, neboť polská území byla tehdy součástí jak Rakouska-Uherska, tak Ruska. Žádný z válečných hrobů dnes již neexistuje, neboť stará část zdejšího hřbitova, kam byli všichni vojáci pochováni, byla zničena v 50. a 60. letech. Na oběti Světové války tak v Sokolově upomíná jen turnerský pomník u bazény.

ČISTÁ

Město Čistá se nacházelo ve Slavkovském lese, nedaleko Krásna. Na přelomu 40. a 50. let 20. století bylo však díky zřízení vojenského pásma kompletně zničeno. První vzpomínkou na zdejší padlé bylo osazení pamětní desky 22 obětím války v místním kostele sv. Michaela Archanděla 23. června 1920. Na desce byly vyobrazeny i podobenky padlých, ovšem jejich počet byl nižší než celkový počet obětí z města, protože

Odhalování pomníku v Čisté 16. srpna 1925.

Strana pomníku s reliéfem Hrdinská smrt při odhalování.

se nepodařilo sehnat všechny podobenky. Desku vytvořila firma Laborius z Chebu a zanikla zřejmě spolu s kostelem po roce 1948. Na schůzi městské rady dne 19. července 1924 bylo přijato jednomyslné rozhodnutí, postavit pro padlé ve Světové válce válečný pomník. Ten byl odhalen na náměstí 16. srpna 1925 a patřil k nejkrásnějším a nejhodnotnějším pomníkům v regionu. Návrh a provedení bylo z dílny akademického sochaře Willibalda (Willyho) Russe z nedalekého Krásna, jenž jej pojal jako velký čtverhranný pylon hranol zakončený jehlany. Výtvarná koncepce, kompoziční řešení a pojetí figur reliéfů na pomníku prozrazují vliv karlovarského sochaře Wilhelma Srb-Schlossbauera. V horní části byly usazeny 4 desky s reliéfními výjevy zachycujícími a popisujícími život vojáka ve válce, konkrétně „Der Abschied“ (Loučení) s vyvedenou plastickou reliéfní kompozicí vojáka loučícího se se ženou s dítětem v náručí. Další dítě objímá vojákovu pravou nohu, za postavami stojí pes. Následuje reliéf „Der Kampf“ (Boj), ukazující dva zápasící vojáky a tělo dalšího, mrtvého, pod nimi. Na pravé boční straně pak bývala vyvedena plastická reliéfní kompozice se složitou kompozicí těl se dvěma umírajícími vojáky a Smrtí - kostlivcem, umístěnou na nízkém soklu, vymežující linií země s nápisem „Heldentod“ (Hrdinská smrt). Poslední reliéf nesl nápis „Hinterblieben“ (Pozůstalí), jenž ukazoval truchlící matku se dvěma dětmi, z nichž holčička se druží matce za sukni a chlapec má na zádech jakýsi ranec, snad pozůstalost po otci. Nad reliéfy byl umístěn střídavě křížek a letopočty 1914–1918, v dolní části pylonu pak byla vysekána jména 73 padlých a nezvěstných rodáků (dle seznamu sokolovského učitele J. Weitzera padlo však za obětí válečnému básnění 77 místních mužů). Celý pomník obepínal kovový nízký plůtek, jenž nesahal až k zemi a v jehož rozcích

Reliéfy Loučení a Pozůstalí.

Podoba pomníku po úpravě okolí ve 30. letech.

stály čtyři betonové sloupky zakončené podobně jako pomník jehlany. Později, letech 1928–1929, byly tyto sloupky odstraněny a podél všech stran pomníku byl postaven nízký kovový plot na betonovém soklu. Okolo celého pomníku vznikla menší parková úprava s rostlinami, keři, dřevinami a cestičkami.

Už při prvních ranních paprscích zazněly z kostelní věže zvuky sborového zpěvu a v 10 hodin svolávaly zvony k polní mši, kterou sloužil farář Engelbert Kerner před pomníkem. Následovala báseň německého básníka Theodora Körnera „Vater, ich rufe dich!“, recitovaná místním mužským pěveckým spolkem. Když odezněla, ujal se slova poslanec parlamentu z Horního Slavkova Franz Josef Fischer k slavnostnímu projevu. Hluboké emoce a dojetí postihly mnoho stovek lidí, kteří obklopovali tribunu, když řečník při nadšených slovech vzpomenu na 74 padlých, zemřelých a nezvěstných synů města, kteří zůstali věrni vlasti až do smrti. Pak byla sejmuta opona z pomníku a po vysvěcení byl starostou Stowasserem za jeho slavnostních slov převzat do péče města. Farář Kerner uctil památku padlých hrdinů a válečné vdovy a starci tiše a důstojně zapěli píseň „Morgenrot, Morgenrot“. Za zvuků písně „Guten Kameraden“ položili věnce a květiny k podstavci pomníku představitelé spolků města i okolí, stejně jako pozůstalí po válečných obětech. Ten skoro zmizel pod květinovým příkrovem. Pěvecký sbor následně zapěl píseň „Andenken an die Gefallenen“ a nakonec místní a cizí uniformované spolky naposledy uctili své mrtvé kamarády nástupem a slavnostním defilé a za zvuků hudby bývalého 73. pěšího pluku sklopili u pomníku vlajky. Zaznělo 73 úderů zvonu. Náklady na stavbu činily 28 000 Kč, Willy Russ obdržel 2 000 Kč, vnější zídka podstavce ad. stály dohromady 8 000 Kč. K těmto nákladům městská obec obdržela od spořitelny 4 000 Kč a od ženského pomocného spolku 1 000 Kč.

Uvnitř pomníku byly uloženy následující informace do kovové kapsle: „Obecní výbor obce Lauterbach se rozhodl na oslavném setkání, uctít památku na syny města, kteří ve světové válce 1914-1918 položili hrdinně své životy, zřízením pomníku. Realizací díla byl pověřen akademický sochař Willy Russ z Krásna, který svůj úkol vyřešil uměleckým a důstojným způsobem. Na nákladech na zřízení pomníku se kromě městské obce podíleli, místní spořitelna (Raiffeisen Spar) a úvěrové družstvo 4.000 Kč a místní ženský pomocný spolek 1.000 Kč; oběma spolkům patří vyslovit nejsrdečnější dík v tomto bodě. Dne 16. srpna 1925 byl odhalen pomník pro pozdější generace na vždy, hrdinům v boji za vlast, a pokud to jde, věrnost vytěsni skon, jako těch, jejichž jméno je zde vysekáno.“ Tento zápis byl uložen 28. července 1925 výborem pro postavení pomníku v jeho útrobách. Pomník byl v polovině 20. století zničen spolu s městem.

Vladimír Bružeňák

Osud, který začal v Novém Sedle

V řadě obcí na celém Sokolovsku minulost zaznamenala židovskou přítomnost. A to zejména od druhé poloviny 19. století. Toto konstatování se vztahuje i na Nové Sedlo - Neusattl. Je třeba dodat, že pro popis zdejších židovských peripetií se sice podařilo zjistit několik jmen, avšak k nim se podařilo zatím dohledat jen určité informace. Tato „neúplnost“ je charakteristická i pro novosedelskou rodinu Bobkových, která se postupným vývojem událostí propojila s vídeňskou rodinou Schönových.

Manželé Josef a Ernestina Bobkovi přišli do Nového Sedla začátkem 20. století. Josef pocházel z Mlečic na Rokycansku, kde jeho otec David obchodoval s textilem. Josefova matka se jmenovala Lotti a byla rozená Kohnová. Jejich syn Josef přišel na svět 9. prosince 1881. Manželka Ernestina (uváděna též jako Arnoštka) se narodila 26. února 1885 v rodině úspěšného obchodníka se střížním zbožím. Otec Nathan Löw proto později mohl vybavit dceru slušným věnem. Její matka Franciszka pocházela z malé vesnice

Josef Bobek.

Baruch Schön.

Karolina Schimmerlová - Schönová.

Podbořánky v tehdejší politické okrese Podbořany. Mladí uzavřeli manželství v obvyklém židovském ceremoniálu pod chupou (baldachýnem) 30. března 1908. Brzy přišlo očekávání potomka, který měl zajistit pokračování této rodiny, byť to bylo děvčátko. Narodilo se přímo doma v Novém Sedle 10. října 1909 a dostalo jméno Valerie. Jejími kmotry byl představitel sokolovské židovské náboženské obce Karel Pollak a poslední sokolovský židovský kantor Lipman Kurzweil. Nejblíže příbuznými byla rodina sokolovského obchodníka Karla Bobka, který byl Josefovým bratrem. Ten se oženil s Olgou, rozenou Höffnerovou, původem z Kynšperku nad Ohří. Ti vychovávali syna Rudolfa, narozeného 16. února 1899. Současně zde žila teta Emilie Langová, rozená Bobková, sestra obou jmenovaných bratrů.

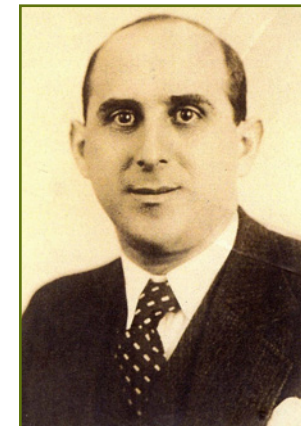
Josefova dcera Valerie v Novém Sedle zůstala jedináčkem a byla samozřejmě hýčkaným dítětem. Nicméně již v pěti letech se první setkání se ztrátou blízkého člověka, když 12. února 1915 navždy odešel dědeček David. Smutná rovněž byla i nečekaná smrt kmotra Lippmana Kurzweila, která otřásla nejen židovskou náboženskou obcí, ale i celým městem. Ten totiž 28. ledna 1930 ve dvanáct hodin dopoledne spáchal ve svém bytě sebevraždu, kterou zapříčinily jeho psychické potíže spojené s úmrtím ženy Regíny. O dva dny později byl pohřben na sokolovském židovském hřbitově. Ale zpět k životu obou vzpomínaných rodin. Na sokolovském židovském hřbitově byl 22. září 1931 odříkáván kadiš za ovdovělou babičku Lotti. Zemřela přirozeně, sešlostí věkem. Bylo jí 85 let. Dospívající vnučce Valerie se mezitím dostalo patřičného vzdělání, nicméně rodiče dbali na židovskou tradici „vhodných sňatků“. Tedy, že do určité míry měli na zřeteli přiměřené společenské postavení a majetkové zajištění. To vše ovlivnilo seznámení a vztah Valerie s továrníkem Ervínem Schönem, který pocházel z Vídně. Na Karlovarsko přišel s podnikatelským záměrem, a to do Vojkovic nad Ohří (Wickwitz). Do rekonstrukce zdejší továrny byly vloženy finanční prostředky jak rodiny Schönovy, tak věno jejich snachy. Baruch s Karolinou se z Vídně později přestěhovali do Karlových Varů. Svatba jejich syna Ervína s Valerieí se konala 16. listopadu 1930.

Mladí manželé pak bydleli blízko Vojkovic, a to v Mořičově, který je dnes součástí Ostrova nad Ohří. Kořeny této sňatkem spřízněné židovské rodiny Schönovy sahaly daleko. Ervínův otec Baruch se totiž narodil 28. ledna 1870 ve Lvově (Lemberg) na tehdejší polské území. Baruchův otec se zabýval podomním obchodem Baruchova matka se jmenovala Judith a byla rozena Fuchsová. Ovšem doba pokročila a židovská komunita postupně získávala prostor pro lepší a vyšší společenské uplatnění. Podnikavého Barucha tak životní ambice přivedly do Vídně, která byla rodným městem jeho pozdější ženy. Ta se jmenovala Karolina a byla o měsíc starší než Baruch. Narodila se 30. prosince 1869 jako dcera Maxe Schimmerlinga a Rosy rozené

Weinerové. Ve Vídni také měli svatbu. V tomto manželství pak přišli na svět celkem tři synové. 14. září 1898 to byl syn Ervín, dále je k 28. červnu 1907 doloženo narození Josepha. Oba jsou uváděni s rodištěm ve Vídni. Avšak kdy a kde se narodil třetí syn zůstává dodnes nevyjasněno. Jméno Walter Schön se totiž nachází pouze v souvislosti s historií továrny na výrobu nití ve Vojkovicích na Karlovarsku. Otazník u jména a data narození i úmrtí rovněž obsahuje i rozbor rodokmenu rodiny Schönovy. I zde je identita třetího syna označena jako neznámá. Avšak k tomuto problému se vrátíme ještě později.

Nyní dejme znovu prostor vývoji situace, která tvořila další osud manželů Bobkových, jejich již provdané dcery Valerie i manželů Schönových. Přišel osudný podzim 1938 a sílily antisemitské tendence. Ty tehdy bohužel zachvátily také místa, kde doposud obě rodiny v klidu žily. Z pohraničí prchaly stovky českých a židovských rodin do vnitrozemí, kde ještě bylo bezpečno, a věřily, že se republika ubrání německé expanzi a ochrání práva židovské menšiny v intenci masarykovské demokracie. Josef a Ernestina Bobkovi společně s Valerieí našli od 4. října 1938 útočiště na pražském Žižkově, přesněji v Hájkově ulici č. p. 19. Začalo tak období trpkých zvratů a zklamání nadějí. Prostřednictvím Magistrátu hlavního města Prahy požádala Josefova manželka 14. února 1939 o povolení ke zřízení obchodu s textilním a galanterním zbožím, který by jim mohl zajistit další životní jistotu i standard, na který byli zvyklí. Bohužel to byla marnost. Sama doba již židovskému podnikání nepřála. Židé naopak byli postupně omezováni v základních právech a vylučováni z veřejného života. Stárnoucí manželé měli alespoň po určitou dobu ulehčenou situaci tím, že mohli nějaký čas žít z úspor. Mladí manželé Schönovi se však usilovně snažili o emigraci. Situace při vyřizování potřebných formalit byla víc než dramatická. Jako důvod vycestování Valerie uváděla „doprovod manžela“. Ervín v době zásadních rozhodnutí musel být přítomen v Praze, ale jeho pohyb nelze konkretizovat zcela přesně. První platný vydaný pas měl razítko s datem 28. prosince 1938 a opravňoval i k výjezdu do všech mimoevropských států mimo USA. Nevíme, proč Schönovi tehdy neodjeli. Možná chtěli ještě zachránit něco ze svého majetku, možná neměli ještě další potřebné náležitosti.

Po březnovém vytvoření Protektorátu Čechy a Morava se situace v židovském exodu značně zkomplikovala. Byl jednak zaveden nutný souhlas gestapa. Dále pak Anglie s platností od 1. dubna 1939 zavedla pro bývalé československé občany vízovou povinnost. Avšak zoufalá židovská snaha o opuštění Protektorátu Čechy a Morava stále pokračovala. Což byl i tento případ. Na jméno Valerie byl 25. března 1939 vystaven další pas. Přesněji se jednalo o rozšíření původního pasu na vystěhovalecký, opravňující k cestě do Ameriky. A byl platný až do 6. července 1942. Obsahoval i dodatek, že jde o společnou cestu manželů. V den jeho vydání 25. března 1939 podala Valerie současně žádost o vysvědčení o zachovalosti, potřebné k vydání víza. Nicméně se přes dvakrát opakovanou výzvu žižkovského policejního okrsku nedostavila k dalšímu jednání, a tak jí byl pas 28. dubna 1939 zadržen. A právě v tomto období současně gradovala i situace na Karlovarsku, kde se tehdy prokazatelně nacházel její manžel a švagr Joseph, který zůstal až do své smrti svobodný. Je poněkud spletité, že Ervín byl uváděn jako továrník, spoumajitelem byl „záhadný“ Walter, ale postavení Josepha zůstává v nejasné rovině. Na úmrtním listu byl označen jako „ohne Beruf“, tedy bez

Ervin Schön.

Valerie Bobková - Schönová.

povolání. Ale tenkrát byl určující jeho židovský původ. A norimbeské zákony, které neznaly slitování. Ani s majetkem ani s lidmi.

Vojkovická továrna bratří Schöňů byla vybudována na základech zaniklého mlýna a měla před válkou velmi dobré renomé i perspektivu. V době svého rozkvětu, tedy v druhé polovině 30. let, tady zde mělo zajištěnou obživu cca 140 zaměstnanců z obce i okolí. Výrobky, což byly především pevné šicí nitě, tkaničky do bot a barevná příze, měly široký odbyt. Továrna dodávala své zboží nejen v rámci republiky, ale i do ciziny. Majitelé určitě měli další smělé plány. Avšak od záboru sudetského území a následného vytvoření Protektorátu se situace zásadně změnila. Rostoucí židovská perzekuce se totiž tvrdě promítla rovněž do zabavování majetku. Mnoho židovských podnikatelů mohlo jen bezmocně přihlížet, jak jim vše, co po letech usilovné práce vybudovali, mizí před očima. Také vojkovická továrna byla roce 1939 arizována. Původně ji převzali bratři Wielandovi, kteří v obci vlastnili továrnu na zinkovou bělobu. Protože však technologii zdejší výroby vůbec nerozuměli, byla svěřena říšskému správci Wilimu Melzrovi, členovi NSDAP, který zde působil až do roku 1945. Ervinovi snad nebylo umožněno přestěhování do Prahy, kde tehdy žili jeho rodiče a manželka. Přesněji, nemáme k tomu spolehlivou zprávu. Spolehlivé je však ověřeno, že opět ztroskotala snaha o emigraci. Začátkem dubna 1939, z blíže neznámých okolností, byl totiž Ervin současně s bratrem Josephem nečekaně v Karlových Varech zatčen zdejším gestapem. Traduje se, že k zatčení došlo, když vyšli z kina. Oba byli odvezeni na služebnu gestapa a posléze byli internováni na zámku v Ostrově. Třetí z bratrů Walter se v regionu už tehdy nenacházel. Asi by byl zatčen také. Naskýtá se otázka, zda neemigroval.

Zámek v Ostrově karlovarské gestapo proměnilo během března 1939 v tak zvaný Übungslager, převýchovný tábor. Byli sem dopraveni zatčení sociální demokraté, komunisti a právě i několik židů. Vězni pocházeli z Kraslicka, Loketska, Karlovarska a Plzeňska. Vládl zde velice krutý režim, obzvláště vůči židovským vězňům, kteří byli brutálně týráni. Internováni zde byli i Otto Hermann a židovský obchodník Robert Steiniger, oba pocházeli z Chebu. Ti však pobyt v Ostrově nakonec přežili. Pamětníci připomínají velmi otřesnou událost. Uvádí, že jeden z bratrů Schöňových vyskočil nebo byl vyhozen z okna zámku a velice vážným zraněním podlehl v karlovarské nemocnici. Mohlo však jít i o sebevraždu ve snaze uniknout dalšímu mučení. Mlčícím svědkem jsou dodnes zachované kopie úmrtních listů. Na jejich základě lze upřesnit, že Joseph zemřel 22. dubna a Ervin 7. května 1939. Který z bratrů skončil na dlažbě pod oknem ostrovského zámku, nebylo dlouho jasné. Z úmrtního listu Josepha vyplývá konstatování, že příčinou jeho smrti byla zlomenina lebky s následným krvácením do mozku, což mohl způsobit právě pád (vyhození) z okna. Tuto doměnkou potvrzuje také nalezená stránka z dopisu v písemnostech Barucha Schöna, která je datována 30. dubna 1939. Je zde též uvedeno, že k tragédii došlo osmý den po Josephově zatčení. Rakve s ostatky obou bratrů byly převezeny do Prahy. Josephova 27. dubna, Ervinova rakev pak 10. května. Převoz se uskutečnil na náklady rodiny a manželky, vlastně již vdovy Valerie. Není tedy vyloučeno, že mrtví bratři byli nakonec pohřbeni na některém pražském židovském hřbitově. Tehdy totiž ještě byly židovské pohřby povoleny.

Příběh má i nadále smutné peripetie. Konečné řešení židovské otázky v plné síle začalo o dva rok později, kdy začaly na podzim 1941 z nádraží Praha-Bubny odjíždět hromadné transporty. Prvních pět jich směřovalo do Lodže. Tady v někdejší čtvrti Baluti vzniklo pověstné lodžské ghetto. Ve čtvrtém transportu označeném jako „D“, který byl vypraven 31. října 1941, byli zařazeni také stárnoucí manželé Bobkovi a jejich ovdovělá dcera Valerie. To je také poslední zpráva k jejich bytí či spíše nebytí. Ti, kdož přežili strašlivé podmínky v lodžském ghettu, byli postupně v druhé polovině roku 1944 deportováni do osvětlimských plynových komor. Jen pro zajímavost lze uvést, že s Bobkovými a Valerií tehdy říjnu ve stejném transportu také odejela jistá Božena Hochová narozená 11. prosince 1880. Přesněji, byla to manželka Dr. Maxe Hocha, plzeňského rabína, který byl s bratry Schöňovými také internován na zámku v Ostrově a rovněž zde byl

utýrán k smrti. Ale to už jiná kapitola.

Do těchto řádků však patří další zpráva o manželích Schöňových. Jejich situace byla složitá a zůstává poněkud nepřehledná. Z Vídně se (patrně po anexi Rakouska) přestěhovali do Karlových Varů do Masarykovy ulice. Dochovaly se taky protokoly, v nichž Baruch Schön osobně popisuje napjaté poměry v karlovarském regionu, kde propukly protizidovské excesy. Uvedl (mimo jiné), že právě lidé, kterým židovská továrna jeho synů zajišťovala práci, jim tehdy nadávali a vyhrožovali tak, že žádali o ochranu četnickou stanicí. Po útěku ze Sudet se Baruch s manželkou na pár dnů uchýlili do kolínského hotelu Grand a potom sehnali bydlení v Praze-Bubenči v Dostálově ulici. č. p. 184. Z této adresy také pochází Baruchova žádost o vízum datovaná 5. ledna 1939. Z této žádosti taky vyplývá i naděje, že povolení brzo obdrží. Tato naděje se však nenaplnila. Dočkal se, stejně jako Ervin s Valerií, velkého zklamání. Potvrdit lze, že nadále udržovali kontakt s Bobkovými. V roce 1940 se však museli z bubenečské Dostálovy ulice vystěhovat a opět změnit adresu. Baruch Schön byl rovněž v tramvaji 13. října 1939 vydírán členem Národního souročenství, že pokud mu nedá 100 Kč, udá jej gestapu, že údajně kritizoval současnou německou okupaci. Je tedy zřejmé, že museli prožívat opravdu trpké chvíle. S vědomím, že jejich dva synové jsou mrtví, snacha a nejbližší příbuzní kdesi v polském neznámu.

Baruch také celou dobu při pobytu v Praze neúspěšně intervenoval v záležitosti vystěhování, prakticky až do roku 1941, kdy už byl židovský exodus definitivně znemožněn. Kolik židů mělo podobný osud a ve své konečné podstatě stejně nešťastný? Předvolání k transportu do terezínského gheta bylo manželům Schöňovým doručeno na adresu Praha XI, Žerotínova 46/1529 a se svými povolenými padesáti kilogramy v zavazadlech odejeli 20. července 1942 transportem AAs do Terezína. A tady kdesi na studené a špinavé podlaze 26. září 1943 paní Karolina zemřela. Snad steskem, snad hladu, snad vlivem nemoci, těžko říci. Byla zpopelněna v terezínském krematoriu a její popel byl vysypán v listopadu 1944 z papírové urny do řeky Ohře. Manžel Baruch pak byl zařazen transportu Ds, kdy v dobytých vagonech 15. prosince 1943 bylo deportováno dva tisíce osob na východ. Do Osvětí. Je však věrohodně prokázáno, že tento transport nebyl po příjezdu okamžitě zlikvidován, ale umístěn do dřevěných baráků v sektoru B II b v Osvětí-Březince. Pokud Baruch Schön nezemřel dříve (což vzhledem k jeho věku, podlomené psychice a drsným podmínkám nelze vyloučit), zahynul v plynové komoře v noci 11. nebo 12. července 1944, kdy se definitivně likvidoval tzv. rodinný tábor...

Ale co dodnes neznáme, je osud Waltera. Toto jméno je sice uváděno v názvu někdejší vojkovické továrny a na dobových reklamách. V rodokmenu je ale označen stále otazníkem. Lze jen prokázat, že onen nejmenovaný syn měl dceru, která se narodila 1. ledna 1950. A ta žije nebo žila v New Yorku. Uvádí své

Dobová pohlednice Vojkovic s nitárnou.

jméno v hebrejštině Yehudith Lubliner. Chybí však stále jakákoliv bližší identifikace jak jejího otce, tak její matky. Právě ona však 4. února 1969 vyplnila evidenční listy do databáze Yad Vashem. Znala data narození i úmrtí Ervína a Josepha, uvedla i místo jejich věznění, které zaznamenala přesně, „Schlackenwerth concentration camp“. Rovněž tak uvedla data a jména prarodičů. Zjištění bližší Walterovy identity tak zůstává stále opředeno neznámými okolnostmi. Osobně si myslím, že se mu jako jedinému z obou spřízněných rodin podařilo tragédii holocaustu uniknout. Ale to je jenom vlastní názor.

Předválečný obrázek továrny vypadá dodnes vskutku idylicky. Ale prý takhle opravdu vypadala. A tak jsem se k té kdysi prosperující staré nitárně zajela s rodinou podívat. Projeli jsme celé dnešní Vojkovice až do Velichova a pod nízkým mostem za touto obcí jsme odbočili na neudržovanou úzkou cestu lemovanou tichem a kopřivami. A vedle léta nepoužívané zrezivělé jednokolejky jsme uviděli otevřenou vysokou kovovou bránu s nápisem „Soukromý pozemek - vstup zakázán“. Přiznávám, že zákaz jsme porušili. Těsně za branou se rozpadá dřevěný barák s plesnivou střechou a vytlučenými okny, kde údajně za války bydleli francouzští zajatci. A dál jsme procházeli okolo budov, které tu někdejší pracovitost Schönových příliš nepřipomínají. Po válce se tady vystřídalo několik majitelů, ale žádný z nich už neobnovil tradiční výrobu, takže nitárna definitivně patří minulosti. A Walter prostě z Vojkovic zmizel. Kam asi? Toto jméno přežívá jen ve vědomí lidí zdejších lidí. Nic víc, nic míň! Těžko říci, zda se o něm dozvíme ještě něco bližšího. Každopádně je škoda, jak dlouholeté úsilí rodiny Schönovy i jejich životy skončily. A totéž platí o nejbližších příbuzných Bobkových, kteří jsou nezvěstní. Stejně jako ostatní židovští občané, kteří měli před válkou domov v Novém Sedle. Při posledním předválečném sčítání osob se jich v roce 1930 zde k židovskému náboženství hlásilo 15. Po válce vůbec nikdo. Prostě už nebyli a nejsou!

Helena Kavková

Markhausen – osud jedné zaniklé obce

(článek je ukázkou z připravované publikace)

V roce 2018 si připomínáme několik významných tzv. „osmičkových“ výročí. Události z let 1918, 1938 či 1968 jsou dostatečně známy. Existují však i další, méně či zcela neznámá. Jedno takové se vztahuje k historii kraslického regionu.

Před 670 lety, k roku 1348 se váže nejstarší písemná zmínka o dnes již zaniklé obci Markhausen. Obec byla pravděpodobně založena asi někdy v první polovině 13. století z pověření mnichů z cisterciáckého kláštera ve Waldsassenu. Klášter na neosídlené půdě zakládal nové osady a hospodářské dvorce. Tehdejší Markhausen nebyl nijak velký a předpokládá se pouze několik stavení. Název obce zřejmě souvisel s její polohou, a to „Mark“ – hraniční území a „Hausen“ – domy, doslovně tedy domy na hranici.

Po několika morových epidemiích se značně snížil počet pracovních sil v klášterních osadách a dvorcích. Klášter se dostal do značných finančních potíží a velkou část majetku svého musel prodat. Podle listiny sepsané 7. listopadu 1348 v Chebu se novým majitelem rozsáhlých pozemků s několika osadami stal chebský rytíř Rüdiger ze Sparnecka. V soupisu získaných osad je zmíněna i osada Markhausen. O osm let později odevzdal rytíř své državy Karlu IV. a posléze je od něj obdržel zpět jako přímé léno českých zemí. V únoru 1370 od Sparnecka odkoupil český panovník část pozemků i s Markhausenem. Od té doby patřil načas k Českému království. Později z nejasných okolností osada zanikla. Je možné, že se tak stalo v souvislosti se založením městečka Kraslice. Ty podle jedné z teorií vznikly spojením několika menších osad.

Celkový pohled na obec ve 30. letech 20. století.

Pohlednice z počátku 20. století.

Katalog firmy Meinel-Herold.

Demolice obce během 50. let 20. století.

Na počátku 17. století se opět objevuje osada s názvem Markhausen. Její obyvatelé nacházeli obživu v hornictví či v lesích při pálení milířů. Někteří obdělávali svá malá políčka. Podle jednoho zápisu v Městské knize byl Markhausen v roce 1608 opět obydlen. V Berní rule je v zapsáno, že v roce 1654 bylo na území Markhausenu a sousedním Grünbergu (Zelené hoře) celkem 14 usedlostí. Na mapách je obec poprvé zobrazena na mapě Loketského kraje od Zürnera v roce 1715 a v literatuře je zmiňována až v roce 1785.

Cesta do obce bývala kdysi ve velmi špatném stavu. Až z podnětu Komise pro podporu Rudohoří a Krkonoš byla v roce 1834 zahájena stavba nové císařské silnice, a to jako tzv. „nouzová stavba“ poskytující možnost obživy těm nejchudším. V roce 1847 žilo v Markhausenu ve 32 domech 320 obyvatel. Většina z nich se živila výrobou a prodejem krajek. Do roku 1850 patřila obec farou ke Kraslicím. Poté až do roku 1890 k obci Krásná (Schönwerth). Od roku 1890 byla již obcí samostatnou. Obec měla tři části, a to Horní, Dolní a Zadní (Ober, Unter a Hinter Markhausen).

Rozvoji v obci výrazně pomohlo zahájení provozu na železniční trati z Kraslic-Předměstí do Klingenthalu (1.10.1886). V téže roce byl Markhausen vybrán jako vhodný zdroj pitné vody pro plánovanou stavbu vysokotlakého vodovodu. Stavba byla realizována v letech 1893–4. Dění v obci na přelomu 19. a 20. století bylo v mnohém podobné jako v Kraslicích a ostatních obcích Kraslicka.

Stejně tomu bylo i za Velké války. Počáteční nadšení z očekávaného vítězství brzy vystřídal první zprávy o padlých či nezvěstných. Nemalé problémy nastaly hlavně při zásobování potravin. Bída, hlad a nemoci byly patrné na každém kroku. Po skončení válečného běsnění pokračoval vývoj v obci podobně jako v celém kraslickém okrese. Od 20. let 20. století se život v Markhausenu postupně zlešoval. Výrazně tomu pomohla složitá hospodářská situace v sousedním Německu. Kurs německé marky s českou korunou se dramaticky měnil v její neprospěch. Např. v roce 1922 byl 1:1 biliónů!

V této době byl Markhausen menší průmyslovou obcí. Největší továrnou bylo zámečnictví A. Hüttla se strojní a stavební výrobou. V obci byly také tři textilní provozy, ve kterých se vyráběly hlavně ubrusy, ložní povlečení a ruční vyšivky. Rozšířené byly i tzv. „faktorky“, tedy domácí výroby. Svou živnost provozovalo mnoho živnostníků a řemeslníků. Byla zde např. výroba stolních kulečnicků a foukacích harmonik. Šest podnikatelů obchodovalo s hudebními nástroji. Velkou obchodní společností bylo tehdy zasilatelství hudebních nástrojů, harmonik a mluvicích přístrojů „Meinel & Herold“. Mnozí pracovali v sousedním Klingenthalu především v továrnách na výrobu hudebních nástrojů nebo v textilních provozech a přádelnách. Další našli obživu v Kraslicích. V obci bylo pět obchodů s potravinami a smíšeným zbožím, tři pekařství i několik řeznictví a uzenářství. Dále obuvník, kamnář, klempíř, 2 zámečníci, malíř, 2 švadleny, 4 krejčí, tři holiči či dokonce puškařská dílna.

Výhodná poloha obce se silničním i železničním hraničním přechodem významně přispívala čilému turistickému ruchu. Markhausen byl oblíbeným a vyhledávaným výletním místem. Cílem mnoha návštěvníků i obchodníků byly zdejší hostince a restauranty. K nejznámějším patřily „Reichsgrenze“ (Říšská hranice) či „Zum braunen Hund“ (U Hnědého psa). Lokál s pivnicí a vinárnou „Zur schwarzen Katz“ (U Černé kočky) proslul jako jídelna rybích specialit. Jeho majitel W. Fischer vlastnil čtyři rybí sádky. Uvnitř hostince stávala nádrž s rybami, z níž si mohl každý z hostů vybrat rybu podle velikosti a druhu. Ta mu byla posléze upravena v kuchyni a následně naservírována. Známy byl rovněž hostinec s kavárnou „Zur Krone“ (U Koruny), ve kterém v zadní části zahrady nechal vybudovat jeho majitel proslulý skleněný parket. G. Seifert rovněž nabízel možnost ubytování a pronájem vlastního autobusu. Pivo se čepovalo do půllitrových sklenic za 2 koruny.

Kulturní a společenský život v obci zajišťovalo několik místních organizací, např. dobrovolní hasiči, fotbalový tým či další sportovní, pěvecké, hudební a tělovýchovné spolky. V obci se konaly letní slavnosti, tělocvičné a pěvecké akce v doprovodu hudební produkce. V zimě se organizovaly soutěžní klání mladých lyžařů. Nad kamenolomem byl místními nadšenci postaven skokanský můstek.

Změna nastala až po vypuknutí světové hospodářské krize. Od roku 1929 rostl v obci počet nezaměstnaných a mzdy naopak rychle klesaly. V roce 1930 při sčítání obyvatelstva žilo v Markhausenu 1253 obyvatel ve 143 domech (z toho 1162 Němců, 37 Čechoslováků a 54 cizinců). Tehdy zde byla čtyřtřídní škola, pošta, celní úřad s celníci a četnická stanice. Později i kino a koupaliště. V roce 1934 byl za účasti mnoha místních slavnostně odhalen obětem z první světové války. Ve stejném roce byl vybudován v zadní části obce hřbitov. Od poloviny 30. let se stále více v každodenním životě odrážely politické rozpory. V roce 1937 byly na hlavní silnici postaveny čtyři betonové zátarasy. V září 1938 museli z obce odejít členové československé Stráže obrany státu a někteří z nich se i zúčastnili ozbrojeného střetu v Anenském údolí. Po podepsání Mnichovské dohody se Markhausen stal součástí Velkoněmecké říše. Počátkem října projížděl obcí s doprovodnou kolonou sám vůdce A. Hitler. Začalo zatýkání místních antifašistů, komunistů a členů německé sociální demokracie. Období druhé

Pomník připomínající zánik obce.

světové války se v mnohém podobalo událostem z Velké války. Počáteční nadšení z připojení k hitlerovskému Německu vystřídalo po vyhlášení války Polsku nelehké období. Z obce postupně odcházeli muži na válečná bojiště. V Markhausenu již v roce 1940 začaly problémy se zásobováním s potravinami. Přicházejí první zprávy o padlých, raněných a nezvěstných. V obci je bída, hlad a nemoci. Ti co zůstali, jen těžko hledali možnosti obživy. Na konci války prošel obcí jeden z pochodů smrti. Po porážce nacistického Německa skončili někteří muži v zajetí americké nebo Rudé armády. Počátkem května 1945 pak obsadili Markhausen američtí vojáci.

Další vývoj v Markhausenu opět kopíroval dění většiny měst a obcí v pohraničních oblastech u hranic z poraženým Německem. Nejprve převzetí státních úřadů Čechy, poté odchod většiny německého obyvatelstva. Pak následovalo nepříliš úspěšné dosidlování z vnitrozemí. Na počátku roku 1948 žilo v obci asi 220 obyvatel. Původní německý název „Markhausen“ byl nahrazen českým pojmenováním „Hraničná“.

Počátkem 50. let bylo v Praze rozhodnuto, že v oblastech při západní státní hranici bude vybudováno neosídlené pohraniční pásmo. Do dvou kilometrů od hranic neměl stát žádný dům a vše mělo být zbouráno. Marne byly veškeré protesty. Německá strana dokonce navrhovala výměnu území za stejnou plochu v Německu na jiném místě. Osud Markhausenu však byl zpečetěn, do roku 1952 se museli všichni obyvatelé vystěhovat. Do té doby platil pro vstup do obce pouze se zvláštním povolením, které se týkalo i místních. Poslední vlak projel obcí 17. května 1952, bourání začalo o tři roky později. Materiál i části domů byly nákladními vozy a vlaky odváženy na Slovensko a v roce 1955 byla obec zcela zdemolována. V pohraničním pásmu byly budovány drátěné ploty, strážní věže se střelnicemi a nástrahami. Vstup do hraničního pásma byl přísně zakázán.

V září 1964 se konalo u koupaliště setkání občanů tehdejšího ČSSR a NDR pod názvem „Mírová konference“ (Friedenfest). Na hranicích byla na jeden den otevřena železná vrata. V zakázaném pásmu, na louce, se setkala na 6 000 osob. Kromě politických projevů se lidé věnovali zábavě a kulturnímu programu. Hraniční zátarasy byly odstraněny až v roce 1967.

Po sametové revoluci v roce 1989 se začala situace v bývalé Hraničné postupně měnit. V květnu 1990 byl jednorázově otevřen hraniční přechod do sousedního Klingenthalu, v červenci následujícího roku byl otevřen hraniční přechod pro pěší, cyklisty a motocykly. Vlak projel Hraničnou až na podzim roku 1994. Železniční doprava byla obnovena o další čtyři roky později. V roce 2005 byl odhalen pomník připomínající zbouranou obec. V Hraničné stojí dnes pouze tržnice s prodejními stánky, čerpací stanice, restauranty a obchodní centrum.

Stanislav Meinl

Rok bublavského kostela

Jednou za týden mše a do roka pouť – tak vypadá celoroční kolorit mnohých kostelů českých hor, nejen Krušných. Kostel Nanebevzetí Panny Marie na Bublavě bývá navštěvován v obdobném duchu.

Za zmínku jistě stojí okolnosti stavby tohoto horského svatostánku. Podle původního plánu z roku 1844 měla obec Bublava (původně Schwaderbach) a obec Stříbrná (původně Silberbach), postavit společný kostel na hranici svých katastrů poblíž cesty z Bublavy na vrch Bleiberg, původně místo označováno Bleizeche. Nakonec bublavští občané rozhodli na sklonku roku 1882 o stavbě vlastního kostela přímo v obci a vybrali část nákladů z veřejných sbírek.

Při přednášce Petra Rojika na jednom z vrcholů Aschbergu.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie na Bublavě.

Noc kostelů a její bohatý program naplnil lavice bublavského kostela.

Již 15. srpna 1886 byl slavnostně položen a vysvěcen základní kámen budoucího kostela a stavba zadána staviteli Emanuelu Gemeinhardtovi (1847–1912) z nedaleké Tisové (původně Eibenberg). O rok později, 15. srpna 1887 byl kostel vysvěcen páterem Edmundem Langerem, zámeckým knihovníkem z Děčína, za obrovské účasti bublavského obyvatelstva. Ale na plné „vybavení“ včetně varhan museli věřící stráždat dál. Někdo považuje výzdobu za strohou, jiní ji obdivují dodnes. Řezbářské prvky včetně oltářů a jeslíček prováděl řezbář Ferdinand Stuflesser (1855–1926) z tyrolského St. Ulrichu, Gróden (dnes Val Gardena, Itálie). Firma působí dodnes (více na www.stuflesser.com) a je zároveň současným papežským dodavatelem. Návštěvníci stále obdivují bohatě zdobené okenní vitráže a dominantní lustr uprostřed kostela.

Letošní rok je tedy pro bublavský kostel bezesporu výjimečný, protože již podruhé za krátkou dobu hostil velký počet návštěvníků. První událostí byla Noc kostelů dne 25. května 2018, kdy se bublavský kostel zařadil mezi vybrané kostely, které nabídly své otevřené prostory až do večerních hodin včetně rozmanitého programu nejen v České republice, ale i na Slovensku, v Německu, Rakousku, Švýcarsku či Nizozemí. Organizátory bublavské akce byly plzeňské biskupství, obec Bublava a Spolek Němců a přátel německé kultury z Kraslic (Kulturverband Graslitze) a především Petr Rojík a Tomáš Rund s rodinou.

Program začal možná překvapivě komentovanou vycházkou Petra Rojika na vrch Aschberg. Nicméně tato dvouhodinová túra skvěle naladila na program, který následoval v kostele. Hosté měli možnost poslechnout si kytarový soubor ZUŠ Kraslice pod vedením Saši Müllerové a jiná hudební a pěvecká vystoupení. S velkým ohlasem se setkala přednáška Petra Rojika o geologii v okolí či Pavla Runda o historii Bublavy. Společenské rozjímání před kostelem zpříjemnilo pohoštění zajištěné penzionem Bublava, jež hož vedení přijalo výzvu a pro hosty připravilo tradiční egerlandské placky zvané Kvačle podle receptu Sonji Huškové. Poslední návštěvníci se rozcházeli kolem 22. hodiny a mířili k domovům nejen v Bublavě, Stříbrné a Klingenthalu, ale i speciálně vypraveným autobusem do Kraslic a Rotavy.

Srpnová sobota blízka 15. srpnu patří tradičně pouti a mši svaté, neboť místní kostel je posvěcen ke cti Panny Marie Nanebevzaté. Pouť je tedy symbolem každoročního setkávání bývalých rodáků s místními obyvateli. Letošní pouť, již 28. po roce 1946, se konala 18. srpna a slavnostní svatou mši koncelebroval P. Peter Fořt, dále bublavský rodák a děkan Rolland Müller a P. Ferdinand Kohl z Klingenthalu. Slavnostní atmosféru dokreslilo i letní slunečné počasí.

„Bublavská pouť a kostel je pro mě speciální z několika důvodů“, odpověděl P. Peter Fořt na otázku, čím se pro něj toto místo odlišuje od jiných. „Za prvé mi připomíná kostel v Mariánských Lázních, kde jsem dříve působil. Za druhé byl to Förderverein Schwaderbach, nedávno rozpuštěný spolek bývalých rodáků, jejichž spolupráce s námi byla opravdu výjimečná a rád na ní vzpomínám. A za třetí to je malý zázrak ze mše svaté na slavnost Ježíše Krista Krále, který se zde udál před lety“, řekl P. Peter Fořt.

Doufáme, že se letos lavice bublavského kostela plně zaplní i do třetice. Do třetice všeho dobrého třeba v době adventu za poslechu vánoční hudby. Krásné okenní vitráže osvětlené svícemi lze v zimním večeru jen stěží přehlédnout...

Michala Nyklesová

Sokolovsko, umění, památky a umělci do roku 1945

(dodatky a korektury, 1. část)

Než byla ke konci roku 2014 vydána publikace *Sokolovsko, umění, památky a umělci do roku 1945* (dále jen *Sokolovsko*), bylo již během příprav knihy zřejmé, že tímto mapování regionálních památek nekončí, spíše naopak, v mnoha ohledech teprve začíná. Autoři si byli velice dobře vědomi, že každá obdobná práce má své morální limity, jež jsou dány stavem poznání své doby – zatímco drtivá většina informací byla již v rámci vzniku knihy ověřována v archivech apod. (pokud to vůbec bylo možné), tak některé údaje bylo zásluhou další takřka detektivní činnosti autorů, ale rovněž ostatních badatelů nutno doplnit, poopravit, nebo dokonce v ojedinělých případech negovat. Takovýto osud je vlastní všem textům humanitních oborů, historie nám totiž svou pravdu odhaluje opatrně a velice poskrovnu. Aby nezůstalo poznání

uměleckého dědictví sokolovského regionu zakonzervované, rozhodli jsme se podělit se nejen o některé nové objevy, ale rovněž upozornit na údaje, jež bude nutné v případě dalšího vydání publikace revidovat. Právě v rámci takovéto sebereflexe vznikl následující text – ani ne tak kvůli autorům samotným, ale kvůli dalším generacím.

Jsme v situaci, kdy se ukazuje, nakolik je faktograficky nepřesná jak německá literatura vydaná před rokem 1945, tak další německé publikace iniciované o mnoho let později odsunutými obyvateli. Totéž ale platí i pro českou novodobou produkci, jež trpí automaticky přebíranými informacemi a obrazovými podklady, z nichž některé se časem ukazují jako mylné. V tu chvíli je tu prostor pro autorskou čest a další studium v pramenech, v dobových periodikách nebo v soukromých sbírkách.

DOLNÍ NIVY

V Dolních Nivách, na samém kraji silnice, stojí architektonicky jednoduchá novogotická kaple, jejíž zasvěcení není v literatuře jednoznačně doloženo. Mnohé by mohl

Obraz Svaté rodiny z kaple v Dolních Nivách.

napovědět nedávno objevený obraz s motivem Svaté rodiny, který byl v minulosti zachráněn z kaple před devastací, tedy před osudem, jaký byl vlastní nespočtu uměleckých artefaktů v našem regionu. Nijak inovativní figurální kompozice s Pannou Marií, sv. Josefem a mladičkým Ježíšem, nejspíše z první poloviny 19. století, je jednoznačně kopií již ustáleného ztvárnění a malba samotná prozrazuje nám neznámého diletanta, který je, dle stylu a typologie postav, pravděpodobně autorem některých dalších prací v regionu.

HORNÍ RYCHNOV

Autoři knihy *Sokolovsko* nemají samozřejmě velkou radost, když se po čase objeví některé korektury. Stalo se tak v případě hrázdného statku, reprodukováného právě u této obce (obr. 2, str. 84). Přestože byl objekt jakožto rychnovský představován i v některých dalších novodobých publikacích, jedná se o omyl. Oním architektonicky výstavním, v té době ale zruinovaným statkem, je č. p. 1 v Těšovicích někdy v osmdesátých letech 20. století (srov. obr. 2, str. 764).

HORNÍ SLAVKOV

Občas se objeví záhada, která prozatím nenabízí žádné logické vysvětlení. Před nedávnem se na internetu objevil k prodeji barokní obraz sv. Cecílie, jedná se o plátno o rozměrech 160x105 centimetrů. Obraz je signován vídeňským malířem Johannem Georgem Bauerem, dle majitele je údajně datován rokem 1765. Potud nic překvapivého, pokud by téměř totožné plátno, a to i v mnoha detailech, nenamaloval roku 1766, tedy o rok později, „náš“ Eliáš Dollhopf pro kostel sv. Jiří v Horním Slavkově (dnes vystaveno v expozici muzea v Sokolově). Prodávaný obraz byl restaurován roku 2006. Samozřejmě, že se nabízí možnost, že oba umělci nezávisle na sobě kopírovali dílo jiného, nám prozatím neznámého umělce. V každém případě není Bauerova olejomalba příliš zdařilá, což je vzhledem k jistě předpokládané profesionalitě tohoto malíře podezřelé (že by juvenilní práce?). Při komparaci nově objevené sv. Cecílie s celou řadou Dollhopfových děl se kupodivu objevují některé téměř shodné rysy, zejména v typologii tváří. Těžko lze jen tak zažehnat kacířskou myšlenku, která se nabízí jako první. A protože nemáme možnost prostudovat prodávaný olej, prozatím platí jen samé otazníky – kdo je pravým autorem vídeňské sv. Cecílie, nemohli se oba malíři znát nebo kopírovat jeden druhého? Anebo je vše zcela jinak?

CHODOV

Je vždy příjemné zjištění, že se najdou mladí lidé, kteří se do hloubky zajímají o umění našeho okresu, navíc nevytvářejí texty kompilační, ale poctivě studují archivní prameny. Hovoříme zde o Miloši Bělohlávkovi, který věnoval veškerou energii znovuoobnově křížové cesty v kostele sv. Vavřínce v Chodově. Navázal tak na práci, kterou autoři *Sokolovska* započali při psaní své publikace, a upozornili tak na v rámci regionu významný umělecký cyklus, který byl deponován v tristních podmínkách v kostelní věži a dlouhá desetiletí zapomenut. Bělohlávkovi se podařilo nalézt další údaje a v podstatě zrekonstruoval detailní historii celé křížové cesty, současně inicioval restaurování všech 14 zastavení (v srpnu 2017 jsou všechna rozměrná plátna opět v lodi kostela). Z hlediska informačního je tak zásluhou mladého regionalisty nutno opravit především autorství prvního zastavení, které měl dle *Uměleckých památek Čech* (1977) namalovat významný představitel církevní malby Josef Führich. Tato atribuce se potom objevovala v dalších publikacích, neboť nikdo nepochyboval o validitě údajů pracovníků pražského Ústavu teorie a dějin umění (ČSAV); to byl také důvod, proč je Führich uváděn i v knize *Sokolovsko*. Na základě Bělohlávkova objevu německého příspěvku na zadní straně rámu již definitivně víme, že oním malířem byl roku 1905 sokolovský amatérský umělec Anton Würschnitzer.

KACEŘOV

Na pomezí katastru Kaceřova se při silnici do Chlumu Svaté Maří nachází torzo soklu barokního sloupu, vztyčeného záhy po roce 1688. Jediným podkladem, který by identifikoval samotnou, ale již neexistující sochu na vrcholu, byla akvarelová a detailně popsaná malba Karla Šrámků z roku 1931. Samozřejmě, že se nabízela vzhledem k lokaci Madona s dítětem, ale detaily malby tuto variantu vylučovaly – dle profesora Jana Royta, našeho největšího znalce ikonografie, je na Šrámkově malbě nejspíše tzv. Trůn milosti, což je jedna z variant Nejsvětější Trojice. Autoři publikace však před nedávnem objevili v jindřichovickém archivu unikátní fotografii tohoto sloupu z doby kolem roku 1950, na níž je zcela zřetelná Madona se stojícím Ježíškem na jejím koleni, jedná se tedy o tzv. Pannu Marii Chlumskou. Jak ale vznikla malba s matoucím figurálním motivem, už nikdy nezjistíme.

Ke Kaceřovu se váže i druhý, velice zajímavý objev, který byl učiněn až v dalším Norimberku. Přibližně do roku 1975 bylo možné u cesty mezi Kaceřovem a Hartoušovem spatřit zeminou částečně zahrnutý kamenný reliéfní náhrobek (str. 275). Tato rozměrově celkem mohutná renesanční památka z 16. století s ústředním motivem Ukřižování Krista doplněným postavami Panny Marie a sv. Jana Evangelisty se dnes nachází na soukromém pozemku v Horních Lubech, autor je samozřejmě anonymní. Norimberský reliéf v Erlenstegenstraße, který dle německých historiků pochází z konce 15. století (dnes je zde umístěna kopie z roku 1959), je kompozičně a typologicky velice podobný. Je vhodné doplnit, že tzv. Česká hranice, jak zní název textu na desce u německého díla, je pojem označující podle tradice hranice mezi Norimberkem a českými zeměmi. Pro vysvětlení, tzv. Česká Falc je území v dnešní Horní Falci sahající od českých hranic až k Norimberku, vybudované a k českým zemím dočasně připojené Karlem IV. A nakonec, poblíž Kaceřova bývala v minulosti hranice historického Chebska. Nelze nijak spekulovat, ale provázanost našeho regionu s německým kulturním prostředím je v tomto případě zcela evidentní.

Mariánský sloup při cestě z Kaceřova do Chlumu Svaté Maří.

Renesanční reliéf z Kaceřova z 16. století.

Norimberský reliéf z konce 15. století (kopie).

KRASLICE

Od roku 1912 stál na kraslickém náměstí (tehdy Nostitzovském) pomník „otci Krušnohoří“ Richardu Dotzauerovi (odstraněno po roce 1945). Údaje o pomníku v publikaci *Sokolovsko* jsou zcela správné, ale zásluhou dalšího pátrání autorů a disertační práce PhDr. Petra Valenty o Dotzauerových podnikatelských aktivitách (2014) se vynořily nové souvislosti a překvapivá nová data. Dnes tedy víme, že vůbec první pomník slavnému rodáku z Kraslic byl odhalen již od 8. prosince 1882, tedy ještě za podnikatelova života, před budovou tehdejšího zaopatřovacího ústavu. Jednalo se o architektonicky nesložité, přibližně třímetrový pylon s pamětní deskou s portrétem, erbem a sloganem. Pro umění je ale daleko důležitější archivní nález několika nerealizovaných návrhů nového pomníku, z nichž minimálně dva jsou od vídeňské sochařky Josefiny Christen, která se nakonec stala autorkou definitivní figurální kompozice z roku 1912 tak, jak ji známe z dobových pohlednic. Oba návrhy, jež zde reprodukuje, byly svou koncepcí poněkud odlišné od nakonec instalované realistické, svým výrazem konzervativnější Dotzauerovy sochy. Zejména v prostorově velkorysé variantě se jasně projevují dozvuky ustupující secese; některé motivy z neuskutečených návrhů, zejména dětské postavičky, se posléze uplatnily v realizovaném pomníku. Vzhledem k tomu, že je připravováno zevrubnější pojednání o sochařce Josefině Christen, postačí prozatím tyto základní informace.

Návrhy Josefiny Christen na Dotzauerův pomník v Kraslicích.

KYNŠPERK NAD OHŘÍ

V publikaci *Sokolovsko* je reprodukováno několik fotografií, jež dokumentují osudy železobetonové lávky přes řeku Ohří. V jednom případě byla uvedena mylná legenda (obr. 139, str. 439); na fotografii není zachycena výstavba nové dřevěné lávky, ale stavba silničního mostu. Za tuto korekci autoři děkují Mgr. Evě Fréharové.

Ke Kynšperku nad Ohří se vážou i dva další poznatky. Předně je nutno zmínit upřesnění datace vzniku barokního kostela Nanebevzetí Panny Marie. V literatuře, a to i v autoritativních publikacích, je běžně uváděn jako počátek výstavby rok 1721 (*Umělecké památky Čech* 1978; Kuča 1998). Tento údaj je zmíněn i v knize *Sokolovsko*, ale zřetelné a nepochybnitelné objasnění datace již před časem sepsal Mgr. Jiří Hájek, a to v rukopisné verzi své *Topografie kulturních památek Kynšperku nad Ohří a okolních obcí* (nevydáno). Hájek, sokolovský rodák a dnes vedoucí odboru evidence a dokumentace generálního ředitelství Národního památkového ústavu, poukázal na fakt, že v dokladech chlumskeho proboštského archivu, který dlouhá léta studoval profesor Heinrich Zimmermann, je uvedeno, že stavbu započal architekt Johann Wolfgang Braunbock již roku 1712. Teprve roku 1721 se začaly stavět kostelní věže. Rok 1712 uvádí jak kynšperský kronikář Josef Felber, tak celá řada historiků (například Pröckl, Sádlo). Hájkovo vysvětlení, že pozdějším historikům umění se nejspíše období výstavby kostela zdálo velmi dlouhé a rok zahájení výstavby pochopili jako tiskovou chybu, má své opodstatnění.

Poslední informace je zajímavá a lákavá hypotéza, jež se týká architektů evangelického kostela Vykupitele. Jeden z autorů publikace *Sokolovsko* vystopoval souvislosti, které ve svém důsledku vedou k objasnění, proč se v městečku, jako je Kynšperk, objevili významní architekti Ludwig Eisenlohr a Carl Weigl z dalekého Stuttgartu. Když na přelomu 19. a 20. století vznikaly nejen v našem regionu nové evangelické kostely, bylo běžné, že se na financování podílely evangelické spolky z Německa, jež často zprostředkovaly německé stavitele. A detektivka pokračuje – město mělo zásluhou Kynšperské důlní společnosti úzké ekonomické a personální vazby na Stuttgart, navíc tehdejší ředitel společnosti Hermann Baelz, jenž byl evangelického vyznání, přímo ve Stuttgartu bydlel. Toto nejsou náhody, ale relevantní indicie.

LIPNICE

Pramenných ani sekundárních podkladů pro historii Lipnice není dosud tolik, aby mohla být umělecká tvář obce uspokojivě představena a zhodnocena. Již v době psaní knihy se objevilo několik otázek u kostela Nejsvětější Trojice – existuje totiž několik fotografií interiéru, přitom každý z nich je odlišný a každý z nich je jako Lipnice determinován. V knize publikovaná fotografie je správná, u dalších dvou se nabízí několik interpretací, bohužel prozatím bez jakékoliv opory. Jako největší rébus se ale ukázalo panské sídlo, jehož několik fotografií se nacházelo v sokolovském muzeu a jedna z nich byla reprodukována již v knize *Zaniklé obce na Sokolovsku* (Beranová Vaicová 2005). Od počátku mála zejména venkovní vlcovitá věž, která nebyla v souladu s půdorysem v topografií Antona Gnirse. Lipnici se našťastí dlouhá léta věnuje Mgr. Jiří Matouš, který řeší stejný problém. Nakonec zcela správně určil ony tři fotografie z muzea (obr. 6, 7, 9, str. 774) jako latinskou školu v Horním Slavkově. Panu Matoušovi se podařilo vypátrat ještě další údaje, které se týkají nejen historie panského sídla, ale rovněž přesnější lokace dalších sakrálních staveb, jako například barokní kaple.

SMRKOVEC

K zaniklé obci Slavkovského lesa se váže doslova nahodilý, ale unikátní objev, který byl učiněn roku 2014 v souvislosti s plzeňskou výstavou *Vznešenost & zbožnost* o barokním umění na Plzeňsku a v západních Čechách (2015–2016). Je jisté potěšující, že kurátorka z Národní galerie v Praze a současně editorka vydané stejnojmenné publikace konzultovala některé barokní artefakty s autory *Sokolovska*. Na výstavě se objevilo rozměrné, částečně poškozené plátno se sv. Václavem, jenž je prezentován v nebeské apoteóze. Autorem mistrovské malby je jeden z nejvýznamnějších barokních umělců Jan Kryštof Liška. Obraz byl původně malován pro kostel sv. Václava v Plasích, který byl po zrušení kláštera roku 1785 nepřístupný. Odtud byl patrně kolem roku 1844 převezen do kostela sv. Václava ve Smrkovci (Metternichové, patroni kostela, byli rovněž majiteli plaského panství). Kvůli nové instalaci obrazu došlo k seříznutí spodního okraje plátna a obou bočních stran, a to až o 25 centimetrů. Takto poznal obraz i Anton Gnirs, ale nedokázal určit správně dobu vzniku a jeho autora, ale zase naopak, správně napsal, že pochází z Plas. V některých pozdějších textech, a to německých i českých, se udával jako původ obrazu klášter Teplá. Takže i v tomto směru už je definitivně jasno. To, že je dnes nutno Antona Gnirse v oblasti malířství někdy korigovat, je známo, neboť jeho povědomí zejména o barokní malbě v centrální části naší země nedovolilo vyvozovat fundovanější soudy. Paradoxní je, že rovněž „české“ *Umělecké památky Čech* (Wirth 1957) registrují obraz jako dílo anonymního tvůrce z 18. století.

A další osudy? Obraz, namalovaný kolem roku 1690 a od poloviny 20. století považovaný za ztracený, byl nejspíše těsně před vznikem vojenského újezdu Prameny transportován ze Smrkovce do plzeňského kostela Nanebevzetí Panny Marie, kde byl v postranní kapli Nejsvětější Trojice, částečně zakrytý novogotickým oltářem, objeven autory výše zmiňované výstavy. Při novodobém restaurování bylo zjištěno, že pod přemalbami se nachází, kromě jiného, celkem devět hlaviček andílků.

Vladimír Prokop, Lukáš Smola

Pomník bojovníka od Sokolova a jeho stržení v srpnu 1968

Letos si náš národ připomíná řadu událostí v rámci tzv. „osudových osmiček“. Je až statisticky obdivuhodné, jaké místo má v dějinách našeho národa číslo osm na konci letopočtů. Stačí zmínit roky 1918, 1938, 1948 či 1968. Posledně jmenovaný rok měl zcela zásadní význam na vývoj událostí v republice i v našem městě. Po příchodu vojsk Varšavské smlouvy na naše území se všechny naděje na demokratický vývoj u nás na dalších dvacet jedna let zcela zastavily. Pohnuté dny, které se udály v Sokolově 21. srpna 1968, byly již několikrát popsány řadou autorů v různých článcích. Někdy v nich byl připomenut i příběh, který se odehrál na bývalém náměstí Jana Švermy o den později, tedy 22. srpna.

Tehdy se tu sešlo mnoho našich rozhořčených občanů, aby protestovali proti okupaci státu. Prostoru náměstí vévodila socha vojáka, která znázorňovala československého vojáka bojujícího u ukrajinského Sokolova, ale většina občanů v něm vždy viděla vojáka Rudé armády. Dokonce v době přípravy tohoto památníku se funkcionáři města dopisem dotazovali sochaře Zdrůbeckého, proč má tento bojovník Rudé armády na čepici československý odznak. V dlouhém dopise sochař vysvětloval, že se o rudoarmějce nikdy nejednalo, a to ani v podmínkách soutěže. Dále autor popisoval, že vztažená ruka má představovat mírový pozdrav a zároveň výstražný pokyn „stůj a ani o krok dále“. Občané si popisované gesto zdvihnutou paží vysvětlovali trochu jinak, a to již po odhalení sochy v roce 1951. V bloku domů naproti bylo hodinářství, a tak se šušalo, že voják požaduje hodinky pověstnými slovy „Davaj časyl“, což byla v době osvobození běžná výhrůžka některých rudoarmějců našim občanům. Pocit, že socha znázorňuje příslušníka SSSR, umočovala tabulka, umístěná na podstavci s nápisem „Se Sovětským svazem na stráž míru.“ A právě tato socha se 22. srpna 1968 stala cílem několika místních občanů, kteří útokem na ni hodlali protestovat proti okupaci.

Pokus o likvidaci sochy roku 1968 nebyl prvním útokem na pomník. V roce 1954 se již o to pokusili pomocí trhaviny dva sokolovští horníci A. Peyr a J. Kuhn. V srpnových dnech o čtrnáct let později byla však síla rozvášněného davu tak velká, že nebylo potřeba použít výbušninu. Socha byla prostě davem stržena a rozbita na několik kusů. Následně se o zničení pomníku mezi lidmi hovořilo, ale popis události nebyl jednotný. Dnes již

Socha Bojovníka od Sokolova od sochaře V. Zdrůbeckého.

Dav okolo stržené sochy 22. srpna 1968, vlevo budova bývalého sirotčince, na jejímž místě dnes stojí městský úřad.

Poničený pomník s protiokupačním nápisem.

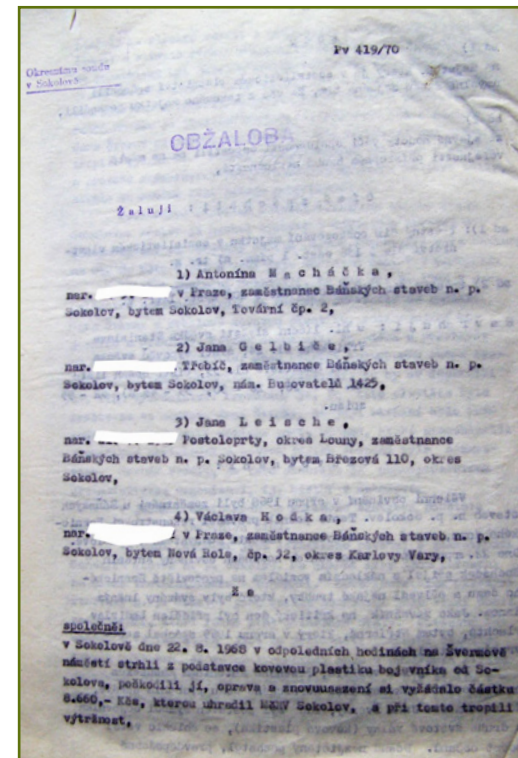
přesně nevíme, zda ke stržení bylo použito vozidlo nebo vše zvládli lidé přítomní na náměstí pomocí vlastních sil. Trochu světla do celé události vnesly po mnoha letech protokoly z výsledků, které jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek v Praze (spis F/K11 inv. číslo 281). Složka obsahuje celkem 63 listů, ale ani ty nedávají ucelený obraz o události a spis neobsahuje fotografickou dokumentaci. Faktem zůstává, že za iniciátory akce byli označeni čtyři zaměstnanci Báňských staveb Sokolov. Nechme ale hovořit dokumenty z jejich výsledků. Postupně byli k podání vysvětlení na VB předvoláni pracovníci A. Macháček, J. Leisch, Pacht a V. Hodek. Je skutečností, že nikdo z nich účast při stržení sochy nepopřel, ale také neuvedli jiného spolupachatele. Dokonce Antonín Macháček svoji přítomnost na incidentu sám bezpečnosti oznámil a tvrdil, že byl jediným aktérem události. J. Gelbič, který byl také k výsledku předvolán, svoji účast při sražení sochy nepotvrdil, a tak byl z dalšího vyšetřování vyloučen. Ostatní se odvolávali na vypjatou situaci na náměstí a vypovídali, že osob kolem nich si nevšimli, neznají je, a tak se okruh obžalovaných zúžil na zmíněné čtyři osoby. Také vyšetřovatelé se vyhýbali spojení stržení pomníku s vpádem cizích vojsk na naše území a hovořili o výtržnictví, bez jakékoliv připomínky okupace.

V protokolech z vyšetřování na dotaz, proč k památníku přinesli lano, všichni obžalovaní odpověděli, že původně s ním byly přivážány trubky, které přivezli na opravu Hornického domu. Když však někdo neznámý zvolal: „U sochy Rusáka je demonstrace!“ ze zvědavosti se rozhodli, že tam také půjdou. Lano, které dle jejich slov bylo „pěkné, lněné, silné a dlouhé“, vzali s sebou prý z obavy, aby jim ho někdo mezitím neukradl. Na náměstí již byla taková atmosféra, že ani nevěděli, jak se vše dále seběhlo a kdo lano kolem sochy zavázal a kolik lidí za něj tahalo. Stržená socha s uraženou rukou zde ležela ještě několik dní a na piedestal někdo barvou napsal „Čest padlým, hanba okupantům.“

O poškození paže bojovníka později obžalovaný Macháček tvrdil, že byla již nalomena a odpadla dřívě, než došlo k zavázání lana za sochu. Části díla poté odvezly technické služby do jejich areálu. V první fázi vyšetřování tajemník MNV Vrbický potvrdil, že škoda městu nevznikla, protože Báňské stavby Sokolov se zavázaly, že sochu opraví a znovu osadí na místo. Následně v roce 1969, po obnově sochy prostřednictvím Technických služeb Sokolov, byla škoda vyčíslena na 8660,- Kčs. Zákonné opatření 99/1969 vydané roce 1969 totiž udělovalo mimořádné pravomoci SNB s cílem zajistit veřejný pořádek a tresty a postihy byly tak daleko vyšší než v roce předtím. V tu dobu byla na pomníku vyměněna tabulka a opatřena nápisem „Na paměť československých bojovníků bitvy u Sokolova“ tak, aby bylo zřejmé, co pomník představuje. Náklady na pořízení desky, které činily 4 100,- Kčs, do celkové škody nebyly započítány. Tyto popisované skutečnosti tajemníkovi v dalším období přitížily a přispěly k jeho odvolání z funkce.

Na základě spisů, které prováděl vyšetřovatel VB v hodnosti kapitána, byli všichni obžalováni za škodu dle § 136 odst. 1. tr. z., a za hrubou neslušnost na veřejnosti dle § 202 odst. 1 tr. z. a odsouzeni. Pacht mezi nimi již nebyl, protože zemřel na otravu svítidly v roce 1969. Jeho pohnutky k tomuto činu se již asi nedozvíme. Určitě k tomu přispěla celková atmosféra v našem státě po okupaci a myšlenka na trest za čin z 22. srpna 1968. Obžalovaní si při přelíčení u okresního soudu v květnu 1971 vyslechli tresty od 1,5 roku do 8 měsíců podmíněčně. Proti rozsudku se však odvolal okresní prokurátor, a tak při dalším přelíčení u Krajského soudu v Plzni ze dne 27. října 1971 byl Macháčkovi trest zvýšen na dva roky se zkušební dobou čtyři roky a ostatním na šestnáct měsíců se zkušební dobou 3 roky, s tím, že společně uhradí vzniklou škodu. Kdo zažil atmosféru popisovaných srpnových dnů, může potvrdit, že občané Sokolova okupaci odsuzovali, i když mnozí později tvrdili „že byli pomýleni“. Soud ve zdůvodnění rozsudku uvedl, že občané přihlížející postupu obviněných právem jejich jednání neschvalovali a velmi s ním nesouhlasili. Těžko si dnes dovedeme představit situaci, kdy čtveřice dělníků strhává pomocí lana sochu z podstavce a dav kolem stojící, píská a kritizuje jejich konání a dokonce v něm brání. Konečně i soud vzal v úvahu vypjatou atmosféru oněch dnů.

Jistě ještě dnes existuje mnoho pamětníků těchto událostí a příbuzných, kteří mohou tuto kapitolu historie našeho města doplnit. Pokud chcete k úplné rekonstrukci popisovaných událostí přispět, obraťte se prosím na výkonného redaktora tohoto časopisu. V každém případě i tato událost dokresluje atmosféru závěru osmičkového roku, který začínal nadějami na další demokratický vývoj v naší republice, ale byl zastaven okupačními tanky.

Titulní strana z obžalovacího spisu.

Plánovaný rozvoj Sokolova po 2. světové válce v návaznosti na povrchovou těžbu hnědého uhlí

Sokolovská uhelná pánev představuje po Mostecké hnědouhelné pánvi druhé nejvýznamnější ložisko hnědého uhlí v České republice. Uhlonosné vrstvy této pánve zabírají území o rozloze 312 km² (rozloha Sokolovské pánve), to je zhruba 10% výměry současného Karlovarského kraje.

Předmětem těžby v Sokolovské pánvi byly či jsou tři uhelné sloje. Největší plošné rozšíření má nejnižší uložené slojové pásmo Josef, které je rozděleno v různých místech pánve od jedné do tří lávek. Ve východní části revíru je sloj vyvinuta v samostatných pánevích, které jsou odděleny na povrch vystupujícím podložím. Nejvyšší kvalitnější uhlí se dobývalo ze sloje Anežka, která byla vyvinuta jen v západní části pánve a dnes je již prakticky zcela vyrubána. Nejvyšše uloženou a tedy nejmladší uhelnou vrstvou je sloj Antonín, jež v některých lokalitách s absencí meziložních vrstev splývá se slojí Anežka v jeden celistvý útvar až 64 metrů mocný.

V minulosti ráz krajiny Pooherské nížiny předurčovala agrární kultivace říčních a potočních niv, s bohatými a úrodnými půdami, čehož si byli vědomi i první osídlenci pravěkých kultur, ale zejména Slované, které v raném středověku kulturně převrstvili kolonizátoři z území dnešního Německa.

Nejen na Sokolovsku, ale i v celém Podkrušnohoří dominovalo až do počátku průmyslové revoluce zemědělství. Způsob využívání přírodních zdrojů se zásadně proměnil se znalostí a potřebou využití hnědého uhlí jako energetické suroviny. První zmínky o jednoduché těžbě na Sokolovsku existují z 18. století, přičemž teprve industriální rozmach 19. století byl hybným impulsem pro další dalekosáhlé proměny celé struktury sokolovské krajiny a sídel.

Za počátek průmyslové těžby hnědého uhlí na Sokolovsku lze považovat rok 1870, kdy byla dostavěna železnice z Chebu do Karlových Varů, a která byla o rok později propojena s úsekem z Chomutova do Prahy. Od této doby nebyla již distribuce hnědého uhlí závislá pouze na hlavní labské vodní cestě směřující zejména do Saska. Nové trasy umožnily také výrazně navýšit objemy těžby. V důsledku toho se měnila i technika dobývání. Z původní hlubinné těžby v těch nejvyšších uhlonosných slojích se postupem, a to zejména za pomoci nových technologických vymožeností a nárůstu výkonu mechanizace zemních prací, přecházelo na povrchovou lomovou těžbu, která byla oproti hlubinné efektivnější a co do vyrubitelnosti ložiska důslednější.

Množství důlních provozů se v průběhu doby snižovalo v důsledku skupování, propojování a rozšiřování

ve větší těžební celky. Tento trend byl nejvýznamnější v období po druhé světové válce, charakteristické svými politickými a ekonomickými změnami, které se zásadně odrazily i na celé hospodářské struktuře nejen severozápadním regionu, ale v celé Československé republice. Ta byla začleněna do východního bloku sovětských republik a celému jejímu hospodářství byla na dalších čtyřicet let předurčena orientace na energeticky náročný těžký průmysl

Výsypka Antonín s lesnických arborem.

s vysokými požadavky na zdroje hnědého uhlí. V období 50. až 80. let byla československá energetika totálně závislá na těžbě hnědého uhlí v severozápadních Čechách, která dosáhla svého maxima roční těžby 96,8 mil. tun v první polovině 80. let. Maxima objemu v Sokolovské pánvi bylo dosaženo v roce 1983, kdy bylo na osmi lomových provozech vytěženo necelých 23 mil. tun.

Povrchová lomová těžba oproti hlubinné začala na Sokolovsku dominovat relativně brzy. Už v 50. letech bylo 90% těžené suroviny získáváno povrchově, ovšem na úkor rozsáhlých záborů půd, diverzity krajiny a hlavně existence mnohých sídel.

Hlavním problémem povrchového dobývání je transformace přírodní nebo kulturní krajiny na technogenní. Výrazná změna těžebního území se projevuje nejen v prostoru vlastního lomu a výsypek, ale i změnami v celém okolním prostoru krajinné sféry. U litosféry dochází zejména k změně morfologie, výškové členitosti a celkově k proměně celé krajinného rázu a struktury a snížení diverzity krajiny. Změněný aktivní povrch podmiňuje vznik nových mikro- až mezoklimatických podmínek. V důsledku narušení hydrografické sítě je pozměněn celý hydrologický režim povrchové i podzemní vody a jejich chemických vlastností a současně s degradací pedosféry dochází k změně skladby bioty a narušení interakcí a ekologické stability v krajině. V konečném důsledku tedy dochází k proměně (degradaci až devastaci) diverzity ekosystému celé dotčené oblasti, která má negativní dopady i na člověka.

Báňská činnost postihuje nejen přírodní, ale i sociálně-ekonomické složky krajiny. S vlastní těžbou se pojí zvýšené hodnoty hluku a emisí, které na člověka působí jako stresory. Daleko patrnější negativní účinky důlní činnosti má postup lomové těžby do hustě osídlených oblastí, které vedou k narušení až likvidaci sídel, přesídlování obyvatelstva, změně tras inženýrské a komunikační infrastruktury.

Na Sokolovsku tento osud postihl 19 obcí s 5 810 obyvateli. Mezi nejlidnatější zlikvidované obce patří Bukovany s 953 obyvateli, které ustoupily těžbě v roce 1950, obec Jehličná s 786 obyvateli, která byla zlikvidována v roce 1982, nebo obec Tisová s 685 obyvateli, která zanikla v roce 1955.

Těžbě hnědého uhlí měl v poválečných těžebních plánech ustoupit dokonce i největší sídlo v okrese, Falkov (dnešní Sokolov) s tehdy necelými 9 000 obyvateli. Důvodem pro tak radikální řešení byl stav města, které v průběhu války utrpělo bombardovacími nálety spojeneckých armád mířenými na strategické průmyslové cíle ve městě. Z posledního náletu ze 17. dubna 1945 byla zničena značná část centra města, narušena byla doprava a zásobování bylo rozvrácené. Přesto velmi záhy se do sídla začali navracet čeští obyvatelé z vnitrozemí i zahraničí a obnovovat hospodářský život ve městě včetně mírové výroby průmyslových podniků. Znovuoživení města a současně výsledky průzkumu, které ohodnotilo zásoby pod Sokolovem za nerentabilní z hlediska nákladnosti těžby, dopomohly k upuštění od úvah jeho likvidace. K záboru půdy v důsledku postupující těžby ovšem došlo na okraji intravilánu obce, v místech klášterní zahrady. Zde zasáhl okraj lomu Antonín (dříve Luitpold, dnes výsypka s lesnickým arborem), jemuž ustoupila část ulice Chebská a celá ulice Generála Svobody, vedoucí od křižovatky dnešních ulic Husitská a Komenského západním směrem.

Pro zachování okresního města na současné lokalitě sehrála důležitou roli také centrální poloha Sokolova v západní části Sokolovské pánve, která by byla jen stěží nahraditelná. Okresními městy se napříště mohly stát obec Kynšperk nad Ohří, Loket, Karlovy Vary a Cheb. Tato sídla byla nakonec zhodnocena jako nevhodná pro svoji excentricitu nebo přílišnou vzdálenost od ostatních sídel v rámci okresu.

Dalším návrhem bylo vystavění zcela nového sídla, pro nějž se však nenašla vhodná lokalita. Limity byly dány příčnými geologickými zlomy oherským a krušnohorským, ze severu pak omezením masivem Krušných hor a z jihu Slavkovským lesem. V místech města dochází také k soutoku Ohře se Svatavou a Lobežským potokem a tento hydrologický uzel navazující na morfostrukturu reliéfu by byl jen těžko přeložitelný stejně jako silniční a železniční komunikace, která na údolí řek navazují a tvoří základní komunikační kostru regionu.

Pro významnost pozice Sokolova v rámci regionu hovořil také fakt, že bylo uvažováno po vytěžení a sanaci hnědouhelného ložiska s projektem znovuvystavění nového Sokolova na témže místě.

Po fázi úvah o likvidaci města se naopak začalo uvažovat o zkapacitnění současného sídla vzhledem k předpokládanému rozvoji těžby, energetického průmyslu a dalších zpracovatelských odvětví. Prvotní plány poválečné obnovy města počítaly s výstavbou až 40 tisícového sídla. Tento plán se však brzy ukázal jako nereálný. V roce 1949 ho nahradila koncepce 15 tisícového města, která při stanovování přesnějších dolovacích plánů z roku 1951 byla také zavržena. V roce 1952 vznikl plán již jen na 10 tisícové sídlo, čímž se uvolnily další plochy pro zábor půdy pro postupující těžbu. Jednalo se zhruba o 90 ha oblast mezi nemocnicí, Lobežským potokem, řekou Ohří a ulicí Karla Čapka. K zániku by tak byla určena lokalita Na Vyhlídce (dnešní Šenvert) a zástavba na levém břehu Lobežského potoka, tj. celá stará část města s kašnou, kostelem sv. Jakuba a kapucínským klášteřem a případně i zámek.

Postupující těžbou se ale musel vedle proměny zástavby vlastního města řešit také problém záborů půdy v širším okolí Sokolovské pánve, které s sebou nesly nutné přeložky a vznik nové komunikační infrastruktury, vodotečí a přesídlení obyvatel ze sídel, které byly nuceny ustoupit těžebním frontám.

V první polovině 50. let vznikly tři možné návrhy. První zpracoval Dr. Ing. Vodička, druhá varianta vzešla od technického úředníka Ing. Schneidera, zaměstnance n. p. Hnědouhelné doly a briketárny Sokolov. Třetí variantu nové struktury území vypracovalo Krajské středisko územního plánování v Karlových Varech v roce 1953.

PROJEKTOVÝ NÁVRH DR. ING. VODIČKY

V první variantě z roku 1953, jež vypracoval expertista Dr. Ing. Vodička, měla projektovaná železnice odbočovat od stávající trasy za nádraží v Citicích (ve směru od Chebu), odkud pokračovala přes bezeslojné území severovýchodním směrem přes dolové pole Antonín, toho času ještě nevyrubané. Trať

Zákrut řeky Ohře u kláštera v Sokolově. Dle návrhu Dr. Ing. Vodičky zde měla ústít přeložka řeky Ohře. (foto Filip Sívák, 2013)

dále vedla přes tehdejší dočasné ochranné pilíře města Sokolova a řeky Ohře opět na bezeslojné území. Nové nádraží bylo vyprojektováno jižně od stávajícího koryta řeky Ohře a železniční trati, východně od lomu Bohemia (dnešní lesopark Bohemia) na území současných chemických závodů v místech vyvedení železniční vlečky ze závodu. Těžba na lomu Bohemia byla již v té době ukončena a nereaktivovaný prostor později sloužil pro plavení škváry z chemických závodů a k vypouštění městské kanalizace. Z nádraží pokračovala železnice podél pravého břehu Ohře směrem na Staré Sedlo a Loket. Takto navrhovanou přeložkou železniční trati by se podle projektu uvolnilo téměř 44 milionů tun uhlí, z čehož téměř 35 mil. tun bylo vázáno na sloj Antonín.

V projektu bylo dále počítáno s přeložením koryta řeky Ohře do prostoru lomu Antonín a paralelním vedením toku s železniční sítí. Do svého přirozeného koryta pak měla ústít v místě dnešního zákrutu nedaleko kapucínského kláštera v Sokolově. S přeložením části úseku vodního toku by tak bylo získáno dalších 5 mil. tun uhlí. Celkově by tedy bylo získáno k těžbě více než 49 mil. tun hnědého uhlí.

V projektu bylo dále počítáno s přeložením koryta řeky Ohře do prostoru lomu Antonín a paralelním vedením toku s železniční sítí. Do svého přirozeného koryta pak měla ústít v místě dnešního zákrutu nedaleko kapucínského kláštera v Sokolově. S přeložením části úseku vodního toku by tak bylo získáno dalších 5 mil. tun uhlí. Celkově by tedy bylo získáno k těžbě více než 49 mil. tun hnědého uhlí.

Lobežský potok v Husových sadech v Sokolově. Dle návrhu Ing. Schneidera měl být společně s Ohří převeden do potrubí 5 m pod povrch města. (foto Filip Sívák, 2010)

na vyrubané území. Směrem na Sokolov by dále přecházela přes před přeložkou vyrubanou plochu, a křížujíc stávající ochranný pilíř dráhy Cheb – Chomutov, protínala by původní koryto řeky Ohře v místech zákruty u kláštera. Na přeložku železniční dráhy Citice – Sokolov by se trať č. 145 napojila spojkou pro osobní vlaky směrem na Sokolov a nákladní spojkou směrem na Citice. Přeložkou obou železničních tratí Schneiderův plán počítal s uvolněním téměř 44 mil. tun uhlí. Při projektování přeložek řek Ohře a Svatava použil Ing. Schneider řešení, při němž by uvolnil o 8 milionů tun uhlí více než plán Dr. Ing. Vodičky. Tedy ke konečným 13,5 mil. tun zásob hnědého uhlí by došel zatrubněním všech vodních toků v území. Ohří plánoval vyvést do betonového potrubí o průměru 10 metrů v délce cca 4,4 km a řeku Svatavu v délce zhruba 2,5 km potrubím o průměru 6 metrů. Potrubím na náspu (nutnost podmostění dráhy a řeky pro křížení s řetězovkou) vedená Ohře by podcházela přeložku železnice Citice – Sokolov a nalevo od ní by paralelně pokračovala do původního řečiště, do míst dnešního jezu v Královském Poříčí. Ve studii byla řeka vedená městem asi 5 metrů pod povrchem, a to umožňovalo do ní svést nejen kanalizaci, ale i Lobežský potok, aniž by bylo potřeba zvětšit průměr roury. Při bližším přezkoumání výpočtů varianty zatrubnění Ohře dojdeme k závěru, že v projektové dokumentaci Ing. Schneidera jsou některé údaje uvedené mylně. Navrhovaný maximální průtok v potrubí 317 m³/min (přibližně 5,3 m³/s) neodpovídá totiž ani současnému průměrnému ročnímu průtoku Ohře v limnigrafické stanici Citice (nedaleko od tehdejšího říčního profilu u železničního mostu vlečky k dolu Sylvestr, se kterým pracoval Ing. Schneider), jež činí 14,4 m³/s. Otázkou však zůstává, nakolik se za posledních 60 let změnil říční profil v daném místě.

Významná regulace vodního toku poblíž stanice v Citicích souvisela se schválením výstavby třídního uhlí, briketárny a tepelné elektrárny v Tisové (2,5 km proti proudu řeky) v lednu 1953. Tato regulace pravděpodobně není zahrnuta v propočtech Ing. Schneidera, jelikož byla na papíře schválena teprve měsíc před vydáním jeho technické zprávy. Avšak i s opomenutím zmíněné regulace jsou v dokumentaci patr-

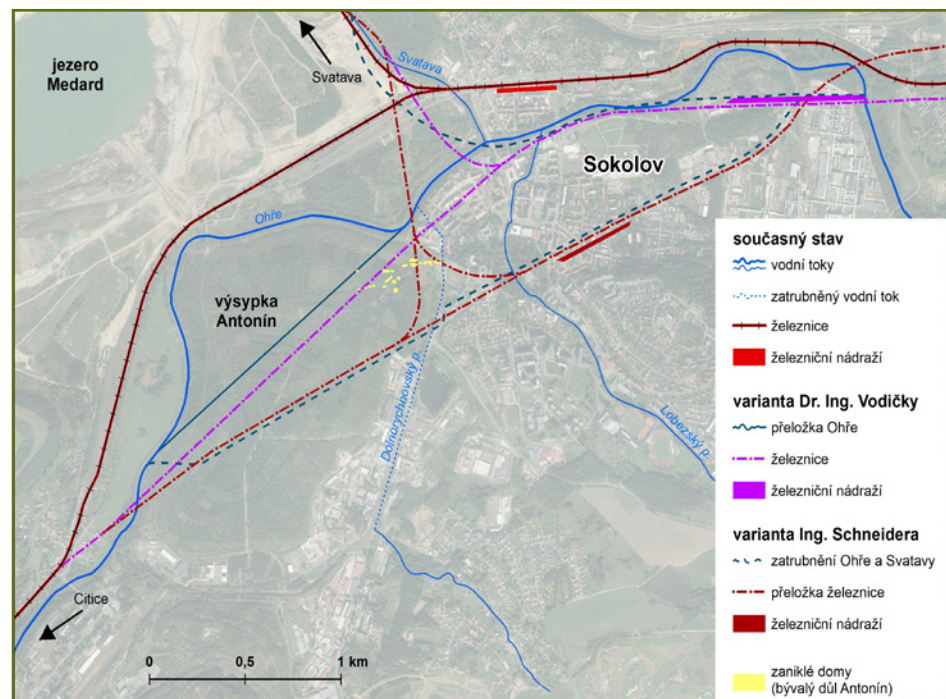
PROJEKTOVÁ STUDIE ING. SCHNEIDERA

Druhou alternativou byl projekt technického úředníka, zaměstnance n. p. Hnědouhelné doly a briketárny Sokolov Ing. Schneidera. Přeložku Ohře i dráhy navrhoval téměř od totožného místa jako Ing. Vodička, ovšem jižnějším směrem přes v té době ještě nevyrubané území lomu Antonín. Následně dráhu v projektu přiváděl přes bezeslojné území do prostoru uvolněného na výstavbu města, kde vyprojektoval osobní nádraží procházející přes dnešní ulice Plzeňská, křižovatku ulic Slezská a Obce Ležáky, ulici K. H. Borovského a ulici Karla Čapka. Nádraží umístil nezvykle blízko k plánované výstavbě města, jelikož se domníval, že s očekávaným nárůstem nákladní železniční dopravy bude trať v brzké době z důvodů zkapacitnění elektrifikována. Těleso dráhy by bylo za nádražím vedeno po bezeslojném území směrem na Loket. V obci Svatava by pak byla železniční trať č. 145 (Sokolov – Kraslice) přeložena

né chybné údaje. Pripustíme-li chybu v jednotkách a navrhovaný maximální průtok byl $317 \text{ m}^3/\text{s}$, při největší povodni, která postihla Sokolov 11. července 1954, byl ve stanici Citice naměřen kulminační průtok $320 \text{ m}^3/\text{s}$. Při této povodni by tak potrubí činilo bariéru, která by způsobila zpětné vzdutí hořejšího úseku nezatrubněné Ohře. Zmírnění účinku velkých vod měly snad sloužit projektované 4 velké a 3 malé rybníky, fungující jako retenční a ochranné nádrže. Ing. Schneider také naplánoval mezi Sokolovem a Louny vybudovat na řece Ohři až 40 hydroelektráren. Řeka Svatava měla podle projektu od roku 1962 vést potrubím v místech dosavadního ochranného pilíře řeky Ohře, který měl být zrušen. Proud vody se svedenou kanalizací z části města u nádraží by z potrubí vyústoval na stejném místě jako řeka Ohře. S navrácením řek do jejich původních povrchových koryt se předpokládalo mezi léty 1990 až 1995. Zajímavé na projektu byl následný plán na využití potrubí procházejícím městem. Jelikož betonové potrubí ve městě mělo mít od začátku každých 20 až 50 metrů vstupy pro revizi konstrukce, navrhovalo se po zpětném přeložení řek využít potrubí jako sklepy, mrazírny či protiletadlové úkryty.

Celkově by Schneiderova varianta uvolnila 57 611 900 tun uhlí, přičemž 815 900 tun uhlí by zůstalo vázáno v ochranném pilíři dráhy, v místech jeho křížení s přeložkou tratě č. 145 a řekou Svatavou.

Zároveň Ing. Schneider doporučoval přeložit železniční trať č. 140 v úsecích Citice – Sokolov – Nové Sedlo – Chodov – Karlovy Vary horní nádraží – Ostrov – Vojkovice do tvaru Citice – Sokolov (nové nádraží) – Loket – (přes Doubí) – Karlovy Vary dolní nádraží – Kyselka – Vojkovice. Čímž by se trať od Citic do Vojkovic zkrátila zhruba o 15 km, dráhy by tak ročně ušetřily 30 až 32 mil Kč. Takto vyprojektovaná trať uvolňovala uhelnou sloj Antonín v místech stoupání původní tratě z Karlových Varů do Nejdý (u Hájků u Ostrova), s jejímž rubáním se počítalo po roce 2000. Plánovanou přeložkou, z trati vyjmutý, Ostrov

Mapa variant Dr. Ing. Vodičky a Ing. Schneidera. (ortofoto ČÚZK, vlastní zpracování)

nad Ohří (brán jako obývací a průmyslové předměstí Karlových Varů) je v projektu propojen s Karlovými Vary trolejbusovou linkou. Pro zachování přístupu železnice do Chodova by se tehdejší lokální trať Nové Sedlo – Loket – Bečov prodloužila na spojení Nová Role – Chodov – Loučky (nová zastávka) – Loket – Bečov. Přeložku hlavní trati č. 140 by lokálka křížila v Lokti (před přeložkami situovaného mimo trať č. 140). Poslední velkou drážní investicí by byla stavba seřazovacího nádraží s tisícem bytových jednotek (pro vlakové a strojní čety) poblíž Citic či Hlavna.

PROJEKTOVÁ VARIANTA KSÚP

Poslední, třetí variantu, zabývající se přeložením říční sítě a komunikační infrastruktury, i se zprávou o porovnání všech tří alternativ, vypracovalo Krajské středisko územního plánování (KSÚP) v Karlových Varech, které na základě porovnání dvou předchozích návrhů vypracovalo kompromisní řešení, přičemž ponejvíce se přiklání k variantě Dr. Ing. Vodičky (např. umístění sokolovského nádraží na bezeslojné území u chemických závodů). Právě sokolovské nádraží vyprojektované na ploše určené k výstavbě města bylo Ing. Schneiderovi vytýkáno nejvíce, protože po jeho výstavbě by na zbylém území pro výstavbu města vyrostl Sokolov pro maximálně 5 tisíc obyvatel, přestože původní návrh počítal až s dvojnásobnou populací. Zároveň důsledkem umístění nádraží v této pozici by si vynutilo navýšení investic pro výstavbu dalších silničních podjezdů a podchodů pod tratí. Na druhou stranu však KSÚP připouštělo, že okresní město nemusí obstarávat ubytovací kapacity pro horníky. Obytnou funkci mohla v tomto případě řešit výstavba sídlišť v okrajových polohách sokolovské pánve, především v její západní části, jelikož po jejím vyrubání se předpokládal přesun těžebních aktivit do chebské pánve. Alternativa KSÚP se s dvěma předešlými nejvíce rozcházela v otázce přeložky Ohře. Navrhla řešení vést řeku novým korytem v délce zhruba 750 metrů po jižním okraji starého města (aby mohlo být vyrubáno), přičemž by Ohře ústila do Lobežského potoka. K soutoku by došlo v místech dnešních Husových sadů. Dolní tok potoka by musel být v délce cca 650 metrů od ústí patřičně rozšířen.

Přeložení a výstavba nových silničních komunikací byla v projektových plánech již méně náročná na lokalizaci než přeložka železniční tratě, která je více omezena spádovostí terénu a poloměry oblouků tratí. I proto se v otázce přeložky silnic patřičně všechny tři alternativy rozcházely. Avšak hlavní ideu silniční sítě, která spočívala ve vytvoření severní a jižní magistrály se třemi hlavními transversálami, zastávaly všechny projekty. Severní magistrála měla být posunuta co nejvíce k severu regionu kvůli výsypkám. Plán jižní magistrály byl téměř naprosto totožný s později postavenou silnicí I/6, dnešní dálnicí D6. Lišil se pouze v dnešním úseku Sokolov – Loučky, kdy byla navrhována trasa směrem na Staré Sedlo a dále až k Loučkám. V místech předpokládaných transversál, na nichž se všechny projekty shodly, jezdíme i dnes. Jedná se o silnice Kamenný Dvůr – Kynšperk nad Ohří – Kaceřov, Vítkov – Sokolov – Svatava – Kraslice a Loket – Nové Sedlo – Chodov.

Vítězná varianta Dr. Ing. Vodičky byla radou ONV Sokolov schválena již v únoru 1953, vyšší instance, včetně příslušného ministerstva ji však neposvětily. Průtahy a nerozhodnost vyšších orgánů tak v kombinaci s rychlým rozvojem regionu nakonec zapříčinily, že se neuskutečnily ani další navrhované varianty plánovaného rozvoje města. Z tohoto důvodu také nebyly vypracovány jejich detailnější odborné posudky. Lze se domnívat, že realizace návrhů ztroskotala na relativně pomalém odtěžování prostoru lomu Antonín, od něhož se všechny plány odvíjely. Těžební práce zde byly skončeny až v roce 1965, kdy původně navrhované varianty a prognózy byly již značně zastaralé a nerespektovaly aktuální skutečnosti rozvoje města.

Filip Sivák, Milada Dušková, Jindřich Frajer, Petr Šimáček

Minulost a současnost jámy Huber

Huberův peň, mezi mineralogy známá jako „Hubr“, se řadí mezi nejzajímavější geologické lokality Sokolovska. Nachází se při hlavní silnici mezi hornickými obcemi Krásno a Horní Slavkov. Při cestě z H. Slavkova do Krásna je lom z hlavní silnice viditelný přibližně 2 km za městem po levé straně. K jeho těsné blízkosti vede ulice „Na Dolech“, kam lze dojet a zaparkovat u závoří, odkud je to na peň 100 m. Pojem peň označuje přesně ohraničený geologický útvar vertikálního směru, v našem případě magmatické horniny. „Hubr“ je v dnešní době nápadný trychtýřovitou strukturou, která je už velmi nestabilní a dochází k neustálým sesuvům svahů. Někteří odborníci očekávají, že v průběhu let dokonce dojde k jeho úplnému zhroucení vlivem přírodních činitelů a i proto je návštěva pně a hledání minerálů v něm záležitostí zkušeností a velké opatrnosti. Lokalita jako taková je pozůstatkem poslední z mnoha důlních činností, které se zde v historii Hubru odehrávaly, ale i přesto je schopna nabídnout nespočet běžných i velmi vzácných minerálů. Nedají se zde očekávat nálezy

Pohled na profil Huberovy pně ze západní strany.

v řádech desítek centimetrů. I přesto jedno odpole dne práce postačí i nezkušenému sběrateli k mnoha nálezům typických minerálů Wolframu a Cínu, krásným ukázkám krystalů křemene nebo i topazu. Skutečný výpis minerálů by byl opravdu rozsáhlý, neboť na lokalitě bylo českým geologickým ústavem evidováno přibližně 245 minerálů.

Huberův peň je součástí věhlasného rudního revíru Slavkovský les, který je již od středověku místní kolébkou důlní činnosti, zvláště díky cínu. První dochované zprávy o těžbě cínu pocházejí z 12. století. V té době se ještě nejednalo o důlní činnost v oblasti dnešní propadliny, ale o rýžování cínové rudy – cínovce, jak jej tehdejší prospektoři nazývali. Tento černý minerál dnes známe jako kasiterit. První rýžování cínu začalo v náplavech

vodních toků mezi dnešním Horním Slavkovem a Loktem, později se nakrátko rozrostlo až k povodí Ohře. První zmínky o důlní činnosti v okolí Hubru lze vyhledat v archívech tehdejšího Horního úřadu Slavkov (Gedächtnis Buch), a to od začátku 16. století. Jednalo se již o podpovrchové dobývání rudy, které ústilo přibližně do jedné desítky štol v okolí Huberova pně. Většina tehdejších štol starců (slang pro středověké horníky) byla pozdější povrchovou těžbou zničena a zbytek děl je buď zavalený, nebo příliš nebezpečný na jakékoli bádaní. Hlubinné dolování na Hubru bylo prováděno kdysi oblíbenou metodou „sázení ohně“ – v podzemí byla postavena hranice, která byla následně zapálena. Hornina se vlivem žaru prudce ohřála a poté opět vychladla. Přirozeným dopadem bylo rozpraskání a poškození dřívce celistvé horniny, která byla pro prospektory pohodlněji zpracovávána. Hlubinná těžba pokračovala na Hubru i přilehlých důlních dílech souvisle přibližně 6 století a po celou dobu stále hlubinně. Až v průběhu 18. a 19. století dochází k privatizování důlních děl a na jednotlivých úsecích masivu nezávisle na sobě pracuje vícero společností. Postupně na horizontu dochází k rozšiřování povrchových dopadů těžby, a to přirozených jako jsou dopravní či odvodňovací tahy. Ale také ty nepřirozené, jako jsou první propadliny starých důlních děl. S posunem těžařských technik a doby ustupuje zájem o cínovou rudu na lokalitě, která je tou dobou pouze produkovaná ze starých hald, probíraných kvalitnější technikou. S cínem je nyní vybírána i další hojně zastoupená surovina – wolfram. Přibližně od konce 18. století je obzor Huberova pně otevřený i jako rozsáhlý povrchový prostor, ale nekultivovaný a velmi nebezpečný. Následně také na prostoru pně upadá zájem o těžbu po dobu téměř 100 let. Minimální těžařská aktivita se dá zaznamenat jen v průběhu 1. a 2. světové války, ale pouze na haldách starých děl.

Huberův peň začal svůj nový život aktivního povrchového lomu v roce 1955. Během nacistické okupace se privilegovaným důlním dílem stal sousední Schnödův peň, jehož těžba pokračovala i po osvobození. Ale těžené ložisko Schnödova pně se tou dobou blížilo k vyčerpání zásob a také to bylo důvodem pro otevření povrchového dobývání Huberova pně za účelem získání nových zásob wolframovo cínových rud. Opakovanou otvírkou Huberu komplikovala celá řada okolností. Patřily mezi ně například časté závaly původních důlních chodeb (z nichž některé byly i po staletí nevyužívané) a také problém se zavodňováním dolu, protože ložisko samotné bylo situované pod úrovní dědičné štoly (pozn. dědičná štola je odvodňovací tah dílem, své jméno získala skutečností, že práce na štole se dědila i po generace). Hlavním cílem nové těžby bylo provrtat štolu na úroveň nejhlubší šachty bývalé důlní činnosti, která se ocitla na kontaktu se samotným ložiskem. Dne 9. listopadu 1959 došlo k rozsáhlému průvalu důlních vod a došlo k zatopení a zanesení naplaveninami většiny podzemních prostor. Odstraňování následků nehody trvalo přibližně 2 roky. V roce 1961 se horníkům povedlo dostat k ložisku pně a začala intenzivní hlubinná těžba. Zároveň byly provedeny geologické výzkumy, jejichž výsledkem byla výstavba těžebního závodu Stannum, započatá v roce 1971. Huberův

Jeden z mnoha zavalených trámů, který dřív tvořil výztuž šachty.

peň se tak stal útvarem těžným jak hlubinně prostřednictvím dolu Stan-num, i povrchově. Postupně propadání starých hornických děl dalo postupně vzniknout dnešní jámě, ale ta byla horníky užívána k navážení důlního materiálu. I tak byl v letech 1973–1976 otevřen povrchově jámový důl a právě v této době vznikla mineralogy hojně navštěvovaná jáma Huber. V průběhu povrchové těžby docházelo k odkrývání jednotlivých chodeb, které byly pro dnešní i tehdejší historiky dochovanou památkou středověké těžby. Priority tehdejší doby však ležely na opačné straně, a tak při prorážení svahu došlo

Postupně zarůstající haldy po středověké těžbě.

ke zničení těchto šachet. Pozdější hlubinné dobývání nakonec kompletně zdevastovalo i dřívější šachty starců. Přesto v rámci dokumentací a průzkumů zůstaly zdokumentovány původní důlní díla v rámci expozice závodu Stannum v Hornickém muzeu Horní Slavkov.

Po opuštění díla zůstala jáma dělená na jednotlivá patra úctyhodných rozměrů. Během několika desítek let si příroda vzala své a z tehdejších pater zůstává už jen náznak původní činnosti. Při průzkumu pně lze dnes v prostoru svahů najít dřevěné trámy, vyztužující důlní chodby, nebo komínky zajišťující odvětrávání šachet. Posledním důkazem prospektorské aktivity je samotné dno lomu, kde byla amatérskými mineralogy odkryta dutina po stařecké činnosti a posléze vybagrována. Přístup k lokalitě je pohodlný. Autem lze dojet do ulice „Na Dolech“ která byla tehdejší dopravní tepnou mezi Huberovým a Schnödovým pnem. Samotný Huber je schovaný za lehkým listnatým porostem, který lze vyšlapat cestičkami projít. Z místa před okrajem pně lze následovat pohodlnou cestu přímo na dno jámy, nebo pokračovat rovně směrem k pinkám po středověké těžbě. Pro celou lokalitu platí, že je potřeba sledovat, kam člověk šlápne, a nepokoušet se vyhledávat pod převisy, skalními stěnami nebo na nestabilních svazích. Při pohledu z čela lokality se dá mineralogicky oddělit Huber na 3 stěžejní části. Levá část pně byla dříve známá nálezem nádherného minerálu karfolitu, pravá část pně je hojně mineralizovaná fluoritem a střed se dnem pně je ideálním místem pro hledání kasiteritů, wolframitu a sekundárních minerálů místních rud. Jednou z unikátních vlastností Huberovy pně je velmi rozličná mineralizace. Z většiny lokalit jsou mineralogové zvyklí vyhledávat vzorky v konkrétní hornině, konkrétní poloze aj. Huberův peň však dokáže nabídnout nález ve většině hornin na pni. Stěžejními horninami na lokalitě je středně zrnitá žula a greisen s četnými uzavřeními křemene a amfibolitu. Greisen je šedavá hornina se zrnitou stavbou pozorovatelnou okem, všeobecně vzniká metamorfózou (přeměnou), stejně jako na Huberově pni, kde metamorfovala z původní horniny – žuly. Přechod mezi vrstvami hornin na pni není horizontálního směru, ale vertikálního (geologický pojem peň totiž hovoří o vertikálním geologickém útvaru). Jak již bylo zmíněno, na pni bylo nalezeno 245 minerálů. Podstatná část z nich však byla unikátního rázu, patří mezi mikroskopické minerály, nebo jsou zkrátka polohy s jejich výskytem vytěženy či zasypany sutí. I přesto lokalita dokáže nabídnout vysoký počet kvalitních minerálů, zde je výčet a charakteristika těch nejčastějších.

Křemen (SiO_2) – křemen je nejčastějším minerálem v zemské litosféře. Má hojně zastoupení na naprostě většině podkrušnohorských lokalit a svoji významnou roli hraje i na Huberově pni. Na lokalitě se rozhodně nepodaří najít estetické krystaly v řádu centimetrů. Ale právě křemenné dutiny uchovávaly bohatě nasy-

Typický vzorek Wolframitu z lokality (Sbírka P. Vrby - velikost vzorku 50mm)

Kasiterit (SnO_2) – minerál, který se na lokalitě těžil a stále těší největší pozornosti. Kasiterit je minerál bohatý na cín, který se zpracovává na samotnou cínovou rudu. Vytváří velmi estetické krystaly černé barvy a kovového, až diamantového lesku. Vytváří samostatné krystaly i agregáty, typické svojí velkou hustotou, což také umožnilo jeho rýžování. Na lokalitě je hojně zastoupený ve většině pater, nasedá na křemenné žily i volně krystalizuje v hornině.

Wolframit (MnWO_4) je názvem celé skupiny minerálů, které obsahují wolfram. Jeho přesný název poté určuje dominantní prvek. Variantou nalézanou na lokalitě je hübnerit, ve kterém je dominantní příměs manganu. Vytváří tabulkovité agregáty krystalů se špatně pozorovatelnou krystalickou strukturou. Je černý, ale od kasiteritu se odlišuje menší tvrdostí a leskem, který je zde kovový až mastný. Nejčastěji se vyskytuje v dutinkách křemene, kde krystalizoval z roztoků. Je lehce magnetický.

Chalkopyrit (CuFeS_2) je výrazný minerál z kategorie sulfidů. Typický je svojí výraznou žlutozlatou až zlatou barvou a kovovým leskem. Nevytváří většinou žádné nápadité krystalické srostlice, ale naopak prostupuje horninu a krystalizuje v dutinkách do zrnitých agregátů. Na lokalitě se vyskytuje jako sekundární prvek a nejčastěji ho lze najít přímo v žulových masivech, kde nápadně prorůstá zlatavou barvou.

Karfolit ($\text{MnAl}_2\text{Si}_2\text{O}_6(\text{OH})_4$) je poměrně vzácný minerál. Vytváří agregáty slámově žlutých krystalů, které se vyskytují v paprscitých a vláknitých útvarech. Na Hubru byl tento minerál zdokumentován poprvé a do dnešní doby pocházejí jeho nejhezčí světové nálezky právě odtud. V dnešní době je nález karfolitu na lokalitě otázkou usilovné práce a velkého štěstí, ale stále to není nemožné. Nejčastěji se vyskytuje po levé straně lomu ve 2 a 3 bývalém patře.

Krátký výčet několika stěžejních minerálů by mohl pokračovat do nekonečna. Za jedno odpoledne bylo při průzkumu nalezeno přibližně 15 minerálů, mezi které patřil například i olivinit, nebo sekundární minerály jako bronxit nebo chalkantosiderit. Lokalita je tak i nadále produktivní a stojí za návštěvu za účelem poznávání našeho okresu nebo i rozšíření své mineralogické sbírky. Opomenout se nesmí návštěva muzeí v Horním Slavkově, Krásně a Sokolově, v jejichž geologických a hornických expozicích lze najít vzorky z této lokality, které dnes již nenajdeme.

Petr Vrba

Baroni Kopalové na Hartenbergu

O návštěvách J.W.Goetheho na zdejším zámku se dobře ví, také třeba o tzv. Černé madoně, souboru 333 knih zednářské literatury hraběte J. K. Auersperga nebo o ocenění NPÚ Patrimonio pro futuro v kategorii Záchrana ohrožené památky v roce 2016. Avšak o posledních šlechtických majitelích, baronském rodu von Kopal, mnoho známo není.

Baronka Kopalová s dětmi při jednom z náboženských procesí.

Nejstarším známým předkem rodu je Georg Kopal (1670–1735), který sídlil na moravském panství v Rosicích. Přes jeho syny se rod rozdělil do dvou linií, kdy obě byly později povýšeny do stavu svobodných pánů. Stopy obou končí dnes v Rakousku. Nejznámějším členem rodu, který jej však podnes reprezentuje, byl jednoznačně slavný válečník, moravský důstojník Rakouského císařství, legenda rakouské armádní tradice, plukovník Karel Kopal (1788–1848), účastník mnoha bitev, který byl za svá hrdinství mnohokrát vyznamenán, ale na svá zranění také doplatil. Tento současník jiného slavného vojevůdce, maršála Radetzkého, dnes má své samostatné heslo ve Wikipedii, pojmenovaná byla (do roku 1920 a odrakouštění) po něm náměstí s pomníkem ve Znojmě, ulice ve Vídni i kasárna v Dolním Rakousku a je i patronem záložního vzpomínkového štábu (bataillonskommando), který se k odkazu 10. mysliveckého praporu hrdě hlásí dodnes, viz www.kopaljaeger.at. Synové Karla Kopala získali 11. ledna 1852 za vojenské zásluhy svého otce císařským dekretem baronský titul.

Majiteli Hartenbergu u Josefova na Sokolovsku se Kopalové stali v roce 1901, kdy po smrti vdovy Františky Antonie Auerspergové v tomto roce zdědila Hartenberg její neteř Marie Kopalová (rozená Henn von Henneberg-Spiegel, rod získal též panství Kirchenbirk a Arnoltov). Ta byla provdána za prostředního syna

Baronka Kopalová (druhá řada odspodu) při odhalování pomníku obětem 1. světové války před vjezdem do zámku v roce 1922.

vojevůdce Karla barona Viktora Kopala. Po Marii Kopalové držela Hartenberg od roku 1913 jejich dcera Františka (Franziska Romana 1883–1963), vlastníci zdejší velkostatek až do konfiskace roku 1945, kdy byla donucena k odsunu do Mnichova a byla tak poslední šlechtickou majitelkou sídla.

Zbožná Františka Kopalová zůstala neprovdána, byla prezidentkou katolického ženského spolku v západních Čechách, patronkou kostela v Krajkové, zamýšlela na zámku zřídit benediktinský klášter. Pro svou zbožnost získala řád od samotného papeže. Majitelka věnovala velkou pozornost údržbě zámeckého areálu, trvala na pořádku na zámku i v jeho okolí. Baronka Františka Kopalová byla lidmi velmi milovaná, její smysl pro spravedlnost, charitu, pomoc bližnímu byl věhlasný v širém kraji. Dětských táborů, které pořádala, se zde v roce 1935 účastnilo 320 dětí, v roce 1937 již 398 dětí ze Sokolovska. Také pořádala oblíbené tříkrálové průvody na hrad, jichž se účastnilo mnoho lidí. Po bohoslužbě v kapli poutníky poté hostila domácími koláči a místním pivem.

Baronka vlastnila ještě před koncem druhé světové války téměř 4 000 hektarů půdy, 2 663 hektarů lesů a kromě zámku desítky dalších domů a budov včetně pivovaru. Zámek byl přepychově zařízen, byly tam údajně obrazy starých vlámských mistrů, staré zbraně, výjimečná knihovna, čínský porcelán z 13. století, cenný nábytek, sochy atd. Za války ale zámek obsadili proti její vůli velitelé SS z nedalekého ženského koncentračního tábora ve Svatavě a baronka zde žila jen ve dvou místnostech. Po příjezdu americké armády na hrad 8. května 1945 byla baronka převezena do Sokolova, po týdenním zajištění pobývala na faře v Krajkové a poté byla zařazena do odsunu do Německa, kde žila ve starobinci dalších 20 let. Zemřela

Franziska Kopalová v roce 1959.

Úmrtní parte Viktora Kopala.

bezdětná v roce 1963 v Mnichově.

Po nuceném vysídlení německého obyvatelstva na konci druhé světové války byl zdejší zámecký areál znárodněn. Následně byl ve spěchu a nepříliš podrobně zpracován inventář zámku. V letech 1946–1947 byl zámecký archiv převezen do zámku v Sokolově, odkud jej v roce 1950 převzal státní archiv Plzeň. Zámecká knihovna s 1 781 svazky skončila na zámku Krásný Dvůr v okrese Louny, mobiliář, vybrané obrazy a nábytek, byly v padesátých letech 20. století převezeny na zámek Kynžvart. Vzácná socha Panny Marie ze zámecké kaple je na farním úřadě v Krajčově. Při odvážení inventáře byla jeho značná část zničena. V 50. letech se uvažovalo vytvořit na zámku tzv. tábor nucené práce pro politické vězně.

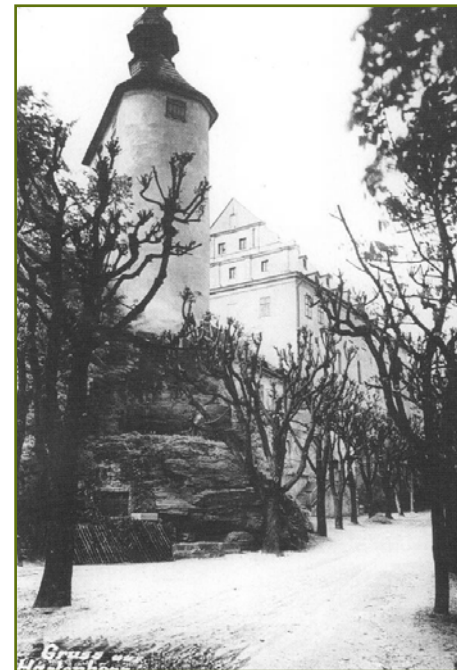
Ještě v roce 1964 na hradě bydlela stará paní z dob poslední majitelky, služebná hraběnky Františky Kopalové, paní Griselová. Bylo jí kolem osmdesáti let, bydlela v patře na nádvoří, domů lezla po žebříku, který si vždy vytáhla do svého pokojíku, než šla spát. Mluvila špatně česky a u statku si přivydělala nějakou tu korunu látáním pytlů, úklidem, po ránu zatopila v kancelářích a poklidila.

2. června 2010 dorazila na Hartenberg jiná 80 letá pamětnice, odsunutá paní Anni Zerliková z 350 km vzdáleného Emmertingu nedaleko od bavorského Mnichova, aby se slzami v očích zavzpomínala, jak důstojně, ale smutně baronka ve stáří vypadala. Obývala skromně jediný pokoj, který měl 5 metrů čtverečních. V něm nic víc než pohovku, židli, stůl a skříň. Společnosti se vyhýbala, působila velmi osaměle.

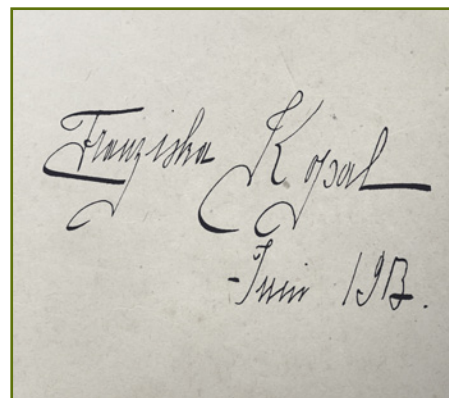
Bratranec poslední baronky na Hartenbergu, do roku 1945 majitel statků Kostelní Bříza a Arnoltov, baron Dr. jur. Viktor von Brand – Kopal von Santa Lucia (jejich matka Victorie, dcera hrdiny Karla,

Plukovník Karl Kopal.

Zámek Hartenberg ve 30. letech.

Podpis baronky Franzisky Kopalové.

se provdala za rytíře Branda von Santa Lucia) byl nucen vysídlit do Rakouska, kde roku 1959 v Litschau (nedaleko českých hranic) umírá. Jeho manželka Maria Adalberta pak zemřela v roce 1976 v Tyrolsku. Bratr Gottfried baron Brand-Kopal se oženil s Francouzskou, byl vězněn v koncentračním táboře, odkud se nakrátko vrátil, avšak byl též po roce 1945 odsunut do Rakouska a roku 1968 umírá, pohřben je na hřbitově v Kirchdorfu u Kremsu. Gottfried měl pouze dceru Adalbertu a tedy rod vymřel (zřejmě?) bez přímých mužských potomků, kteří ani onomu bataillonu lovců nejsou známi.

Po roce 1945 nastaly Hartenbergu krušné časy. Armáda, státní lesy a statky, sklady, sýpka, rozkrádání a devastace a v 80. a 90. letech pak (záhadně dosud neobjasněné!) úmyslné několikeré vyhoření a naprostá zkáza a úpadek, které se dnes snaží s dobrovolníky čelit a napravit od roku 1997 současný majitel pan Bedřich Loos s manželkou a malým synem. Dej Bůh štěstí jeho konání.

Pavel Vaculík

